

Tooth Vilmosné, szül. Horváth Emma

Pécs, Xavér utcai Idősek Otthona

Az interjút készítette, szerkesztette: Kádár Judit

2010. június-augusztus

Hát angyalom, én egy egyszerű kis munkásasszony vagyok. A Jóisten megsegített, hogy még itt vagyok, hogy ezt a nagy kort megértem, de munkálkodás, harc... ez volt az életem, szóval nagyon sok szépet nem tudok mondani.

Család

Az én apám, Horváth Sándor története Balatonföldváron kezdődött. Édesapját nem ismerte, az anyuka is korán meghalt – róluk nem beszélt soha, a nagyszülőket apai részről nem ismertem. Volt két nagynénije, azok nevelték; a két öreglány nem ment férjhez, senkijük sem volt, csak ez az egy fiú. De nem nagyon boldogultak a gyerekekkel, mert amikor apám már nagyfiú volt és leérettségizett, akkor abbahagyta az iskolát. A nagynénik tudták volna taníttatni, mert földbirtokosok voltak, de ő már nem akart. A nagynénik azt mondták: hogyha nem tanulsz tovább, akkor a lakatosságot, a géplakatos mesterséget tanuld ki – így került neki szakmája.

Anyám mindig mondta: zárkózott ember az apád, a legkellemesebb pillanatában sem mesélt a családjáról, csak erről a két nagynéniről, aki fölnevelte. A titkot tovább feszegetni nem lehetett, de annyit még elmondott – amikor nagyon jó hangulat volt, azért ezt elmesélte –, hogy állítólag apám kidobta a dunyhát az ablakon, kiugrott az ablakon, és úgy szökött meg a nagynénjeitől.

Az anyai nagyszülők történetéről sem nagyon tudok. A nagyapám fiatalkorában valamelyik grófságnál volt pincemester, s mikor onnan kiöregedett, akkor Homokszentgyörgyön a vasúthoz került pályaőrnek vagy pályamesternek. Szigetvártól lefelé vannak ezek a somogyi falvak: Kisdobsza, Nagydobsza, Németlad, Magyarlad... és Homokszentgyörgy is idetartozik – itt éltek a nagyszülők. Én személyesen ismertem őket, de csak kislány koromban, mert korán elhaltak.

Hatéves koromig laktunk Homokszentgyörgyön, de később is jártam a nagyszüleimhez nyaralni; kecskéket őriztem ott a vízparton a vasútnál – közel laktak a vasúthoz.

Rabb Anna az édesanyám neve. Két édestestvére volt: Ferenc, a bátyja, és Júlia, a húga – gyerekkoromban ők is Homokszentgyörgyön éltek. A nagybátyám két lánya Budapestre ment férjhez, a régi világ katonatisztjei vették el mindkettőt. Julika nagynéném a férjével Gyulajra ment, ott volt egy vízimalmuk bérbe'. Gyulajon volt a férje molnár, és ott nőtt fel a két lányuk. Az egyik lány, Hajni Dombóvárra ment férjhez, és amikor az apja meghalt, az anyukát fölhozta magához; itt is van eltemetve ez a Julika a dombóvári temetőben. Dombóvár mellett két téeszből rakódott össze az állami gazdaság, Hajnal ott volt főkönyvelő, onnan ment nyugdíjba. Most 82 éves, Új Dombóváron lakik egy gyönyörű családi házban egyedül – ott se lett gyerek.

Volt még egy nagynéném, Mari tánti –, ez anyám mostohatestvére volt. Ő Pécsen lakott, a férje a pécsi Sörgyár tulajdonosának volt a parádés kocsisa a háború előtt. Volt egy fiuk, aki a régi világban, Horthy ideje alatt törzsőrmester volt a katonaságnál.

Apám harminckét éves volt, amikor megnősült, de még azt se tudom, mert az anyám soha nem mesélt róla, hogy hol ismerkedtek meg. Mamának a második házassága volt ez, de nem nagyon emlegette az elsőt. Mi úgy nőttünk föl abban a korban, hogy ilyen dolgokról nem lehetett beszélni. Azt tudom, hogy kálmáncsai fiú volt az első férje, méghozzá egy gazdag fiú. Egész rövid ideig éltek együtt, egy Irma nevű kislányuk és egy kisfiuk született, de meghaltak egész kicsi korukban, és akkor ők elváltak.

Házassága előtt apám sokfelé járt, olyan kis vándormadár volt, mert ugye, ezek a régi iparosemberek mindig mentek. A katonaidejét hajón töltötte le, állítólag azon a hajón, amin Horthy – hogy aztán ez igaz vagy sem, azt nem tudom, de mindig így mesélte, és nagyon érdekes volt. Csak ezekről mesélt – mondom, annyira zárkózott volt, hogy a múltjába nem lehetett benyúlni se így, se úgy.

Apám szókimondó ember volt, erős akaratú. Rend volt otthon, de nem is volt nekem a szüleimmel konfliktusom semmi. Nem volt az a nagy tegeződés, mint máma, mi a szüleinket halálukig magáztuk, és ők is magázták egymást, szóval a tisztelet megvolt, de nagyon jó szülők voltak.

Édesanyám majdnem kilencvennyolc évet élt: 1888-ban született, és 1985-ben halt meg. Apám is 85-86 évet élt. 1956-ban halt meg, akkor temettük el szegényt a forradalom idején. Édesanyám mindig azt mondta: „Csak addig ne legyek beteg kislányom, míg te elmész nyugdíjba” –, s a jóisten úgy megsegítette, hogy én '74-ben mentem el a gyárból, és ő '85-ben halt meg. De nem is voltak betegek a szüleim soha – anyám főleg nem.

Hárman voltunk testvérek: Laci öcsém 1923-ban született, Kató, a húgom '25-ben. Öcsém épületlakatos lett Pécsen, megházasodott, született két lánya. Egyikük asszisztens lett az orvos mellett itt a négyszáz ágyasban, a baleseti osztályon, a másik lány a Patyolatnál dolgozott a hivatalban. Mindketten férjnél vannak, egyiknek fia született, másiknak lánya. Az öcsémet öt éve, 2005-ben temettük el.

Kató, a húgom először tejkihordó lett, amikor bejöttünk Pécsre, később ő is a Zsolnay gyárban dolgozott. 16 éves volt, amikor férjhez ment. Férj sógorom a pécsi városházán, a földhivatalban dolgozott; tíz év korkülönbség volt köztük. Kató mindjárt terhes lett, de méhen kívüli terhesség volt, és az úgy tönkretette, hogy nem lehetett neki gyereke. Örökbe fogadott egy kislányt; meghalt a gyerek anyukája a szülésben, és a húgom nevelte pici kora óta. Ez a kislány magyarnóta énekes lett, neki egy fia és egy lánya született; mindketten családostak már, a lánynak egy, a fiúnak két fia van. A húgom és az egész családja Pesten él.

Kisgyermekkor – pusztáról pusztára

Apám egyik nagynénje Emma volt, és mivel az anyám Anna, így lettem én Emma és Anna. A hivatalos papírokból, a gyárban, itt is, mindenhol Emma néni vagyok vagy Emma, csak kimondottan a családi körben nem. Otthon az apám meg az anyám mindig Pannikának becéztek, és aztán a húgom is, öcsém is, sógornőm is... a rokonságban mindenhol Panni vagyok.

Amikor én megszülettem, az Trianon éve: 1919, Somogytarnóca – ezen a Széchenyi birtokon volt az apám főgépész. A grófnőnek volt öt gyermeke; ő főzött, ő táplálta a gyermekeit, nem a cseléd. Az én apámnak minden reggel fehérbe kellett öltözni, mert a grófnőnek volt egy szobája a kastélyban, ahol rezsók voltak, s ezeket a rezsókat az apám javítgatta, ez volt a szakmája.

Végigkísérték gyermekkoromat a Széchenyi birtokok, mert a sors mindig továbbvitte az apámat. Somogytarnócán cselédség élt, az pusztaság volt. Este ugye, mi van a cselédnéppel? – összeülnek, mint falun a kocsmában. Az én apám szocdem volt: érettségizett, felvilágosult ember, igazi demokrata. Nagyon szeretett olvasni, bejárta az egész világot – hát esténként összehívta őket, mesélt a világról, s fölvilágosította kicsit ezeket a cselédembereket a jogaikról. De aztán valaki besúgta, s másnap elvitték a csendőrök Barcsra, és ott bezárták.

Szegény anyám egyedül virgódott velem, mint pólyásbabával. Na, de akkor volt ez a bizonyos menekülés Oroszországból; jöttek a bárónők, hercegnők – ugye, elűzte a kommunizmus őket –, és a grófék befogadtak egy menekült úri családot. S édesanyámnak annyi teje volt, hogy a grófnő megkérte, azt a kis bárógyermeket is szoptassa. Akkor anyám bement a grófnőhöz: azért már grófnő, engedje el szegény uramat, mert hát így nem boldogulok. Egy idő múlva a grófnő kihajszolta a bíróságon vagy a csendőrségen, hogy kiengedték az apámat. De akkor azt mondták neki: Horváth úr, megkérjük, lépjen tovább – és áthelyezték protekcióval Homokszentgyörgyre, egy másik Széchenyi birtokra, ott is gépészi ranggal. De arra nagyon emlékszem, hogy utána még évekig minden hónapban – még Pécsen is – jelentkeznie kellett a rendőrségen. Ez végigkísérte, mert azt mondták rá, hogy kommunista.

Homokszentgyörgy csodálatos, nagy falu volt. Itt laktak anyukám szülei, testvérei. Nagypám a vasúton dolgozott, pályaőr volt az állomáson vagy váltókezelő. Szép, nagy háza volt, még a kert is úgy előttem van: két oldalt az út szélén jó sárga, nagy szemű egres volt. Én úgy teleettem magam egressel, hogy míg élek, nem felejttem.

Becsukom a szemem, és az egész falut látom. Az anyám fiútestvérjének csodálatos, nagy családi háza volt. Mikor később Lajosházán laktunk, még akkor is sokszor voltunk náluk vendégségben – ugye, ott is voltak barátok, lányok első unokatestvéreink. Ott már volt előszoba, parádés szoba az utca felé (tehát a tisztaszoba), meg egy pici szoba, ahol aludtak. Két ágy volt, alatta supedli – ez egy kis kerek, kihúzható lap; hogyha jön rokon vagy valaki, az nagyon jó megoldás. Mi, gyerekek nagyon szerettünk rajta aludni.

Homokszentgyörgyön is volt grófság, de ott nem volt olyan nagy birtok. A református templom egy gyönyörű dombon áll, attól jobbra volt egy úgynevezett árendásház

vagy árendás szoba, azt bérbe vette apám, és ott laktunk. Itt született először az öcsém, aztán a húgom. De mindig mondta a mama, hogy nagyon sokat kellett fizetni meg dolgozni, és apám se nagyon érezte ott jól magát, ezért onnan is továbbmentünk.

Mikor én már hatéves voltam, átmentünk egy kisgazdaságba Köblöspusztára – az Lajosháza és Kálmánca között van –, de itt sem sokáig voltunk, csak egy évet vagy kettőt. Nagyon szép kastélya volt, és a kastély mellett volt egy iparosház, abban laktunk.

Az első osztályt ott jártam. Emlékszem, Köblöspusztáról kis pusztai gyerekek között csizmában, bokáig sárban mentem gyalog két kilométert Márettára¹, ott volt a falusi iskola.

De nem az úton mentünk, hanem az árokban, ahol víz volt, és a csizmába befolyt. Ősz lehetett, úgy emlékszem, s mikor beértünk az iskolába, hát jött a csizma szárán föl a víz. Gondolhatod, a tanító néni lehúzatta a csizmánkat, és akkor fölfeküdtünk az első padra, és nádpálcával kicsit kaptunk a fenekünkre, ez volt a büntetés. Aztán szárogatta szegény tanító néni a csizmánkat, hogy mire hazamegyünk... mégis tüdőgyulladást kaptam.

Ugye, orvos is csak Homokszentgyörgyön volt, és így kerültem én nagyon betegen vissza a nagymamámhoz, ő gyógyított ki a tüdőgyulladásból. De észrevette ám a gondozásnál, hogy tetű is van a fejemben, és akkor fölültetett az asztal közepére, odatette az újságpapírt, de előtte bekente a fejem petróleummal. Sűrűfésűvel fésült, csak úgy potyogtak a tetűk, no, de akkor öreganyám úgy megpucolt, hogy mikor hazamentem, akkor aztán semmi bajom sem volt. Arra emlékszem (akkor is ilyen nagy hajam volt), hogy azt mondta az anyámnak: Márpedig a gyerekek vágd le a haját rövidre, ha nem akarod, hogy megint megtetvesedjen.

Az iskolában mindig csúfoltak, mert szoptam az ujjamat. Írtak az anyámnak, hogy szoktasson le, mert ugye, elsőosztályos voltam már. De nem boldogult a mama velem, s akkor azt mondta a nagyanyám, ő elvisz magához Homokszentgyörgyre. El is vitt, és a tűzhelynél azt mondta: „Gyere kislányom, segíts!” Meglökte az ujjamat, rá

¹

Mariettapuszta (közigazgatásilag Homokszentgyörgyhez tartozik)

a platnira, és mindjárt egy nagy hólyag lett rajta – jól elintézett engem az öreg mamuska. Volt neki két kecskéje, s a vasútpartra kellett nekem a kecskét elvezetni, majd délig, s délután újból legeltetni. Megfejte este, s akkor kaptam tejet.

Köblöspusztán Kató, a húgom olyan pici volt, hogy babakocsiban tologattam. Abban az időben nem olyan gyermekkoszik voltak, mint most, hogy alig lehet tolni, olyan nagy kereke van, hanem ilyen kis gyönyörű, vesszőből fonott kosár volt kis kerekeken. Emlékszem, a házunkhoz egy kis hídon kellett átmenni, de én elsőosztályos kis buta kölök voltam, és nem tudtam, hogy azon a pici, rövid pallón át lehet-e vinni a gyermekkoszit – beborult az árokba a gyerek. Jöttem én, sírtam, jött a mama ki... hát kivettük, nem lett neki semmi baja.

Az öcsém három vagy négyéves volt, amikor egyszer elveszett. Több traktor dolgozott kint a földeken, és amikor elromlottak, akkor a papát egy hintóba tette az uraság, s kivitette a határba megjavítani, mert azok az emberek nem értettek hozzá. Egy alkalommal elmegy az apám hazulról, s a Laci gyerek, az öcsém kint játszik az udvaron. „Vigyél el, papa, vigyél el, papa, vigyél el!” – „Nem lehet kisfiam, mert dolgozni megyek”. – így mesélik a szülők. Amikor hazajött az apám, kérdezi, hol a gyermek. „Elment magával” – „Énvelem nem volt”. Keresik a gyereket, nincs a gyerek. Elment a papa után, futott a kis lábaival, elfutott – persze nem tudta, merre ment a kocs. Bekanyarodott egy nyírfaedőbe, elment a következő faluba. Sötét éjfélig keresték, míg eljutottak abba a faluba. Az út szélén volt egy nagy vízimalom. „Nem láttak erre menni egy kisgyereket, poroszkálni?” – „De igen”. Bementek a faluba, ott az első házban megtalálták a gyereket (már megfürdették, enni adtak neki), s onnan hozták vissza a nyakukban.

Köblöspusztá Dobsza határában van, olyan kis tanyaféle. Dohánytermő vidék, de akkora dohányföldet életemben nem láttál. A dohánylevelek nagyobbak voltak, mint ez az asztal, s azokat dolgozták fel ott a pusztában: simították, felfűzték, nagy pajták voltak, ott szárogatták. Szulok község is erről híres: homokos vidék, dolgos nép volt, s ebből élt, ebből a dohányból. A szegény cselédnép onnan hozta a leveles dohányt. Kimentek a határba és a gyönyörű, nagy leveleket leszedték, összecsavarták és eldugdosták. Volt dohányvágó késük: egy darab fa és azon egy kés rátéve. Összesodorták a dohány, erre rátették, s akkor szépen vagdalták és azt tették a cigarettába.

De jöttek ám a fináncok! Az volt a jó, hogy az emberek, akik kint kószáltak, beszóltak: „Horváth úr, jönnek a csendőrök!” – akkor eldugták a dohányvágót, mert akinél megtalálták, azt elvitték a következő faluba, jól megverték, vagy mit tudom én, milyen büntetést adtak szegény népnek. Amikor Lajosházán voltunk, akkor is csendőrök jöttek ellenőrizni, akkor is mindig kutatták a dohányt – tudták, milyen nehezen lehet boltban beszerezni. Aztán volt, aki kertben is termelte, értett a dohányhoz.

Köblöspusztáról költöztünk Lajosházára: az egy grófi mintabirtok volt Kálmáncsa, Szulok, Dobsza között – egy hatalmas pusztá. Ott végeztem a hat elemi meg a két ismétlőt.

Lajosháza

Lajosháza nem falu, ez pusztá. A külső részén, ahogy jön be az út Kálmáncsa felől, ott volt egy urasági épület, ahol az intéző lakott. A ház másik oldalán volt a kocsiót, azon mentek a hintók, fogatok. Teraszos épület volt oszlopos bejáráttal; nem grófi kastély, hanem egy szépen megépített nagy ház, amiben volt nyolc-tíz szoba. Hagyományos drótkerítéssel volt bekerítve a park, és hogy az intéző házába ne lehessen bemenni, füves, mély árok vette körül. Nagyon szép, gondozott park volt, még külön kertésze is volt neki. Nyomós kút volt az udvarában, és úgy volt megoldva a központi vízellátás, hogy az én apám, a Horváth Sándor főgépész úr kitalálta azt, hogy fölnyomatta a vizet ebből a kútból, föl a padlásra, és ott volt egy rendszerelosztás: a fürdőszoba onnan kapott vizet, meg a konyha onnan kapta a vizet.

Csak az intéző úrnak volt rádiója. Az megsajnálta a pusztai népet, a szegény dolgozóját, és vasárnap délután kitette a rádiót az ebédlő ablakába, s akkor mi – akár felnőttek, akár gyerekek – odaültünk az árokpárt szélére sorban, és úgy hallgattuk ezt a nagy csodát. Volt az a kis néprádió, azt tették ki – hát végeredményben városban meg falun, mindenütt egyszerre jöttek ezek a néprádiók.

Az intézőnek meg a feleségének volt egy inasa, egy szobalánya, s volt neki két gyereke, egy fiú, egy lány. Töppler úr volt az intéző – még ezt is tudom, soha nem felejttem –, és a Kaiser úr volt a segéd tisztje. Az mindig lovagolt, úgy ment körül a

pusztán, ellenőrizte a dolgozókat, hogy hogyan kapálnak, meg hogyan dolgoznak, az intéző úr meg hintóban ment, volt egy parádés kocsisa.

Az intézőhöz csak azoknak volt bejárása, akik hivatalosak voltak, hivatalos dologban jártak. De azok is inkább a segédtszthez mentek, annak is volt egy külön lakosztálya a parkban, egy külön ház, és ahhoz mentek mindenféle munkabeosztás ügyekben, meg kérelemmel, panasszal... A segédtszt foglalkozott velük, maga az intéző nem. Az intéző, az csak körülnézett, hogy rendben mennek-e a dolgok, és mikor jött a gróf úr, akkor fogadta, és vele tárgyalta meg a gazdaság komoly részét, a dolgok menetelét.

Az intéző volt a pusztán Széchenyi grófnak a megbízottja. A gróf úr mindig Amerikában volt, és mi csak akkor tudtuk, hogy jön haza, mikor söpörték, boronálták az utat, mert akkor ott egy szalmaszálnak, egy fűszálnak sem lehetett keresztben állni, olyan rendezett volt. Volt direkt egy ilyen gyönyörű, privát út, ahol érkezett, az úgynevezett parádés út.

Lajosházát, magát a pusztát egy külön út kötötte össze Németlad felé az úgynevezett Búvár tanyával – ez volt a Búvári út. A Búvár tanyán disznókat tenyésztettek; szintén volt ott egy-két cselédház, de ott lakott az erdész is gyönyörű külön házban, mert az erdész, az nagy ember volt. Aztán, mikor azt a Búvári utat már kezdték boronálni, akkor mondta az apám, hogy na, jön a gróf úr, mert dolgoznak a cselédek. Gyönyörű földek voltak kétoldalt: jobb oldalt volt egy nagy nyírfaerdő, az nagyon homokos rész volt, azon keresztül mentünk Homokszentgyörgyre gyalog, gyerekek.

A puszta közepén volt a gémeskút. Úgy előttem van, ahogy benéztem a kútba: a téglák között nagy levelek, gyönyörű, zöld növények nőttek, s még a békákat is lehetett hallani. Abból a kútból ittunk, s vödörrel mentünk oda vízért, hordtuk be mosakodáshoz, mosáshoz... Mindenkinek volt lavórja meg vödörje, azok zománcosok voltak fehér, piros... mindenféle színben, és úgy lehetett hozzájutni, hogy jött egy zsidó kereskedő, tele volt különböző edényekkel a kocsija. Na, asszonyok, kinek kell? Ha egy vödröt akartál, megkaptad, elvitted haza, megtöltötted búzával vagy rozssal, vagy kukoricával, elvitted a zsidó bácsihoz, az beöntötte a zsákba, és megkaptad a vödröt – annyi terményért, ami belefért. Mindent, a szitától kezdve mindent különböző terményekért vettünk.

A házak a gémeskút körül voltak körben. Cselédházak voltak az egyik oldalon, s az iparosok házai a másik oldalon, ezektől teljesen külön. A hatalmas nagy, hosszú cselédházakban nyolc-tíz család lakott; ezeket gangos háznak mondtuk. Négy oszloppal volt egy négyszögletű bejárat, és abból nyílt egy lukszerűség, mondjuk, mint egy szobának a fele. Ez egy közös konyha volt, s annak a közepén volt a téglából rakott dupla tűzhely. A tűzhely egyik oldalán is volt egy ajtó, másik oldalán is volt egy ajtó, itt volt egy szoba, ott volt egy szoba, itt volt egy család, ott volt egy család. De olyan is volt, hogy középen volt egy nagyszoba, szövet ágyterítővel volt a közepén egy függöny húzva, és egyik család itt lakott, a másik ott lakott. Nekünk is szoba-konyhánk volt, de mint iparos családnak, külön házunk. Bognár, Kovács... az iparosokat azért mégis egy kicsit kiemelte a grófság. Annyi volt a különbség, hogy nekünk a szoba már padlós volt. A cselédségnek nem, azt úgy kellett felmeszelní, mert az földes volt.

Ahogy kimentél a lakásodból, mindenkinek volt egy része, egy gyönyörű kis udvar: ott volt a tyúkól, egy kicsit távolabb voltak a disznóólak s a faház – fával tüzeltünk, itt voltak fölfordva a hasábfák. Rengeteg baromfi volt, kacsánk volt, liba, tyúk, disznók voltak, minden.

A sima pusztaság egy nagy, füves terület volt: középen a kút, kétoldalt a házsorok – a gangos cselédházak és az iparosok házai –, és kész. S azon kívül, ha mentél (a pusztán kívül, mert ez ugye, a belső rész), ott voltak a kertek, s azokon túl már a temető meg a mező volt. Lajosháza másik végén, Kálmánca felé volt az intéző háza. Szemben vele, egy füves, parkos rész túloldalán, lent egy lapályban volt az iskola, és az intézőlak mögött – már kívül a pusztán – voltak a gazdasági épületek: magtárak, istállók, műhelyek, és ott volt az idénymunkások barakkja is.

Zala megyéből, Vasból mindig hoztak napszámosokat, mert a pusztá népe nem bírta nyaranta a sok munkát – óriási földek voltak, Lajosháza körül az uradalom óriási nagy volt. Minden évben tavasszal hoztak húsz-harminc, meg sokszor ötven vagy kétszáz embert; hónapos munkás vagy szezonmunkás, így hívták őket. Külön barakkban laktak a pusztán túl, ahol az állatállomány volt meg a hatalmas raktárak. Ötven-száz emberre volt egy barakk. A fekhelyek egymás mellett voltak sorban: szalmazsákok, rajta két pokróc, párna, s azon aludtak szegények. Ott is volt

gémeskút, annál mosták a kis holmijukat, kitették a fűre, megszáradt, fölvelték... Volt nekik konyhájuk is.

Amikor vége volt az aratásnak, a szezonmunkások természetben kapták a fizetséget: búzát, rozsot – kinek mire volt szüksége. Volt, aki úgy vitte Kálmáncsára az állomásra, bevagonírozta és vitte haza Zala megyébe. Volt, aki megőröltette, s lisztben vitte el, rendes zsákokban.

Élet a pusztán

Itt van előttem az egész pusztaság. Hatalmas mintagazdaság volt, Hollandiának szállították a magvakat: mustár, szagos bükköny, repce... Volt bab is; amikor látok ilyen nagyszemű babot, ami salátának jó... na, úristen, mennyit szedtem ezt!

Óriási termelés volt, a magtárakban föl volt halmozva a rengeteg gabona. De annak egészségesnek kellett lenni, nem lehetett penészes – azt meg kellett szárítani, azt forgatni kellett. Amikor szünet volt az iskolában, ide jöttek a szegény gyerekek, hogy egy kis pénzt keressenek. Kaptunk egy falapátot, és ahogy a magtárba be volt ömlesztve a búza, az egyik végére is odaállt egy gyerek, a másik végére is odaállt egy gyerek, s kezdtük lapátolni: alányúlsz, átdobod, alányúlsz, átdobod... a másik gyerek meg jött velem szemben. Így kellett forgatni időközönként ezt a hatalmas búzamennyiséget, hogy meg ne penészesedjen.

Ez volt a gyerekek nyári munkája – és tudod, még mi volt? Óriási tábla csodálatos, nagyszemű Juliska bab – azt is Hollandiának termelték. Amikor kikelt, akkor azt megkarózták a felnőttek egy-egy bokorhoz. Jött a nyári szünet, akkorra a bab már annyira megnőtt, hogy elkezdett futni, s akkor minden gyerek be lett állítva egy sorba, s annak a babnak a futóját rá kellett pöndöríteni a botra. Az iskolával szemben volt egy nagy füves rész, oda ponyvák voltak kiterítve, s a babot ott szárogatták. És amikor megszáradt a babszem, akkor volt külön egy olyan időszak, amikor fejtegettük a babot ki – ugye, cséplőgépben nem lehetett, mert összetörött volna –, és szépen a falapáttal zsákokba szedtük, s azt szállították megint külföld felé.

Az út mellett kétoldalt óriási, hosszú, sudár nyárfák voltak. Mikor kiszáradtak, akkor azt a fát feldolgozták. Volt a pusztaság mellett egy cigánytanya, ahol teknővájó

cigányok laktak, ők csinálták a lapátot, a teknőket, mert az uradalomban az kellett a gabonához. Jártam mustárt aratni azokkal a teknőkkel, amiket a cigányok csináltak. Mentél a két sor között, húztad magad után a teknőt, levágtál egy csomó mustárt – az olyan volt, mint a zeller, csak tele maggal –, és beverted a teknőbe a magot, a zöldet meg, azt csomóban amerre mentél, szépen a földre ledobtad. Nehéz munka volt, úgy csúszunk-másztunk négykézláb a sorok között. Aztán még utóérés volt, akkor összeszedték villával, és kicsépeltek, ami abban a tokban még éretlenül benne maradt mag. Olyan pici magja van a mustárnak, mint a máké, csak nem fekete, hanem zöldessárga.

Termeltünk Hollandiának szagos bükkönyt is. Annak olyan virágja van majdnem, mint a tátikának, olyan illatos, gyönyörű, a magja meg fekete, majdnem mint a magyar bors. Kora hajnalban mentek ki a mezőre, mert míg harmatos, addig kellett kicsépelni, hogy a mag ki ne hulljon abból a kis hüvelyből. Ebben nem vettünk részt gyerekek, mert ez komoly munka volt, géppel csinálták. Nagyon sok gépe volt a grófnak. Olyan gépezet vette körül a határt, hogy mikor dolgoztak, az apámat hintóval vitték egyik géptől, egyik hold földtől a másikig, mert gyalog nem tudta volna megtenni azt a nagy utat. Mert ugye, voltak ilyen megállások, amikor elromlott valami, és akkor a gépész urat vitték ki, ő javította meg.

A magtárak végében voltak az istállók. Voltak ott nagy, fehér, gyönyörű szilaj marhák, tehenek meg a lovak. Ezeknek a trágyáját kazalba hordták azok, akik, ápolták, etették a jószágokat. Na, most ez a hatalmas nagy kazal trágya, ez érett egész évben, s amikor eljött az ideje ősszel, kocsira rakták, kivitték a földekre, kupacokba tették, s akkor az is volt egy munkanap azt szétteregetni.

Na, itt jelent meg megint az Emmuska, mert jött egy dirndliruha divat, és nagyon szerettem volna ilyen pöttyös ruhát. „Majd ha megkeresed az árát édes lányom! – már elég nagy vagy, elmész napszámba”. Na, akkor én elmentem; hét-nyolcéves lehettem akkoriban. Volt egy nagy tér, ahol reggelente a cselédnépség összegyűlt – a lányok, asszonyok, férfiak –, és a gazda kiadta a munkát: te idemész öten, te odamész hatan... a földekre dolgozni. Na, meglát engem a gazda: Pannikám, mit keresel te itt? (mert Pannikának mondtak). Mondom, elküldött az anyukám dolgozni, mert meg kell keresni a szoknyám árát. Kérdik az apámat – csak vigyék a gyereket,

mondja. Jól van, elküldtek engem is a többiekkel trágyát teregetni, hogy elmenjen a kedvem az ilyen hülyeségtől.

Kaptam egy villát (vellának mondták) a vállamra, és kimentünk jó egy kilométert a földre, ott volt a trágya kupacokban. „Na, kislányom, ezt a trágyadombot, ami itt van, ezt el kell szépen szórni. Nézd azt a nagylányt, hogy csinálja, és úgy csináld te is.” Én szórtam erre, a másik meg arra szórta, össze kellett érni. Mire kiértem az egyik soron, tiszta vér volt a kezem, de kibírtam az egy napot, és a föld szépen be lett trágyázva, az egész öt hold, hat hold, hét hold... tíz hold – estére megcsináltuk.

Hazamentem, de hólyagos, sebes, véres volt a tenyerem. Mutatom a mamának: Jól van kislányom, így meg kell dolgozni. Bekötötte szépen, s megkaptam a dirndliruhát: kis kötényt piros-fehér pöttyel – hogy örültem neki! Olcsó kis szatént vett a mama Szigetváron, és megvarrta nekem, de meg kellett keresnem az árát.

Lajosháza határában Kálmánca felé – ahhoz közel, de még a mi területünkön – volt hét halastó, egy nagy halgazdaság. Pontyokat neveltek. Halászok vitték a jó, finom kukoricadarát, betették a csónakba, és ott, ahol a dúcok voltak, letették – így etették a halakat. Minden szeptemberben lehalászták a tavakat, a pontyokat hatalmas nagy víztartályokba tették, vitték a vasútra, és elszállították valahova, de hogy hová, azt már nem tudom.

De az anyahalakat meg a nagy halakat megmentették, azokat átvitték Kálmáncsára, mert ott volt egy teletető halastó. Az itteni tavak le voltak teljesen iszapolva, ezekben nem volt víz, le volt engedve – csak tavasszal engedték föl megint. Ócska kis gépek voltak Kálmáncsán a teletetőben, folyton a baj volt velük – ezt azért tudom, mert mindig apámat hívták, hogy javítsa meg, és mikor hazajött, akkor szegény mindig jókat káromkodott, hogy megint elromlottak, és megint mennyi munkája volt.

A lehalászás hatalmas megmozdulás volt, egész Lajosháza ott volt a parton. Álltak az emberek egymás mellett, bevetettek egy óriási hálót (amilyen széles volt a halastó), és szép lassan, egyszeri húzásra kihúzták az egészet. Mikor a férfiak partra húzták a sok halat, a nők szépen átválogatták, osztályozták, s amikor ez kész volt, a szakácsnők már ott voltak a tűz mellett. Nyárson sütötték a halat, az egy kitűnő étel. Megpucolva a nagy ponty, irdelve (bevagdosta), felhúzva egy nyárspálcára – a feje fönn, a vége lefelé –, és akkora hely maradt a nyárson, hogy oda rátettek egy darab

szalonnát bevagdálva, egy szép fej vöröshagymát, s azt szépen forgatták a parázson körbe. S ahogy sült a hagyma és a szalonna, az ott ment bele a halba. Mikor megsült, kitették az asztalra. Szépen megterített asztal várta az urakat, s megették. A lajosházi halászatból nagy vendégségek voltak a parton, meg volt hívva az összes környékbeli uraság.

De a legszebb jelenet az volt, hogy mikor az egészet lehalászták, leiszapolták, akkor ezek a kis pusztai gyerekek belementek a pocsolyába, és egy hosszú, villás végű ággal még jókora pontyokat fogtak ki – és hozta haza mindegyik a szüleinek. A pálcán összekötötték a halakat, a vállukra vették, és elől is lógott egy nagy csomó hal, a hátán is lógott... alig tudott a kisgyerek menni. De élvezték. Mama sokszor majd megőrült: Mit csináljak ezzel a sok hallal? Ezek őszi, gyönyörű szép jelenetek voltak.

A pusztában minden dolgozónak volt két hold földje, azt kapták. Pénz nuku, fizetés csekély, alig ismertük a forintot. Úgyhogy szegény apámnak, ha kellett egy pakli dohány, akkor az öcsém hátára tettek egy kis hátizsákot – zsákból csinálta az édesanyám –, beletettek két kiló kukoricát, és irány Kálmáncsa (két kilométer): „Édesem, elmész a Hangya boltba, hozol az apádnak egy pakli dohányt”. Bizony, mindent cserébe: lehetett babot vinni, lehetett szemes kukoricát, búzát, rozsot... és azért vásároltunk, nem volt pénz. Olajat is így vettünk, mert ugye, azt is lehetett kapni; liter olajat vagy petróleumot, mert olyan lámpa volt... És aztán kaptál egy kis körmöst az anyutól a főzőkanállal, ha nem pucoltad meg a cilindert, hogy estére az apád felolvasson. Mert minden vacsora után körbe kellett ülni az asztalt, és... már akkor hallottunk a Sobri Jóskáról. Mert csak ilyen füzetek voltak, ilyen regények – apám nagyon szerette ezeket a ponyvaregényeket, azokat olvasta nekünk vacsora után, aztán mentünk aludni.

Jöttek vándor árusok, jártunk Kálmáncsára a Hangya boltba, de amikor cipőt vagy ruhát akartunk, akkor be kellett menni Szigetvárra. Kálmáncsára mindig gyalog mentünk, mert az csak két kilométer, de ha valaki Szigetvárra ment, kocsit kért az uraságtól. Az iparosné fölült a kocsira, az három-négy zsák terményt elvitt. A szegényebb népréteg meg gyalog ment Szigetvárra is: vitt magával búzát vagy kukoricát – cipekedett odafelé, cipekedett vissza. Szigetváron a terményboltokban

voltak ezek a nagy zsidó kereskedők, a pusztai nép odavitte először a gabonáját, azért kapott pénzt, és azzal ment ruhát, cipőt venni, mert ezeket már pénzért adták.

Ha hizlaltunk, akkor el kellett a mamuskámnak menni a következő faluba megdarálni a kukoricát, mert kukoricadarával hizlalták a hízót. Ott volt a daráló, a malom. A kocsira föltették a három zsák búzát meg két zsák rozsot meg az árpát, és akkor elment két napra. Addig a malomban szolgálatban volt, míg az ő búzáját le nem darálta a molnár. Hát ott kellett lenni, garatba beönteni... nehogy a másik ellopja, mert azért loptak már akkor is. Amikor megvolt, kocsira rakták és hazahozták.

Anyám ment öröltetni, ez az asszonyok dolga volt, az apám pedig megkereste ezt munkával. Kapott egy kis földet, azt megdolgozhatta, de a búzát, a rozsot, az árpát nem, azt az uraság adta. Volt egy konvenció, hogy időközönként mennyit szoktak adni – természetben ezt kapta. Százhusz család élt Lajosházán, az százhusz konvenció.

Kapott egy kis kertet minden család, ahol a konyhára a zöldségféléket neki kellett megtermelni. A temető mellett, a pusztá szélén adott az uraság mondjuk két hold földet, az föl volt parcellázva, hogy ez ezé, ez azé, és minden család azon kertészkedett, azon termelte meg a maga kis elemózsiáját. Ki volt mérve egy hold kukorica, egy hold krumpli – és azt nekünk kellett megművelni. Egy ágyás sárgarépa, petrezselyem, cukorborsó, hagyma... minden, amit ma a piacon látsz. Itt tanultam meg dolgozni.

Gyümölcsfánk nem volt a kertben, de amerre jártál a gazdaságban, mindenféle gyönyörű fák nőttek. Hajnalban az édesanyám fölébreszt: kislányom, elmegyünk vadalmát szedni. Minek, mama? Káposztát teszünk el. Akkor el kellett hozni a vadalmát: menni legalább két kilométert hajnalban zsákkal, és ami lehullott vadalma, azt összeszedni zsákba, a hátadra tenni, hazahozni. Ősz volt, káposzta került a kertből. A hordóba így tettük: egy sor káposzta, megtörve vadalma, beterítve, megint egy sor káposzta... Az összeért, s olyan savanyúkáposztát ettünk karácsonykor, hogy hét nyelven beszélt. A vadkörteéről nem is beszélve. Azt felhordtuk a padlásra szintén, jól megsárgult, és olyan isteni körténk volt karácsonykor, hogy azt el se tudod képzelni. Vagy mentünk a vödörrel feketeszedret szedni a bokorról, s abból meg szederlekvárt főztünk.

Azt mondja a mama: mind a hárman gyertek babot szedni! A kukorica tövében nőtt a bab, s azt le kellett törni. Zsákba beleszeded, fejedre teszed és viszed haza – fél kilométert is mentünk a nagy melegben, kánikulában. Hazahoztad, kiteregetted az udvarra, rásütött a nap... annak le kellett a héját szedni (a bab ott maradt a ponyván, vagy kinek milyen rongya volt), s utána felszedni a babot a zsákba, fölvenni a padlásra, kiteregetni – ez is egy művelet volt. A búzát is föltették a padlásra, s azt otthon is forgatni kellett, hogy meg ne penészesedjen, ez is egy munka volt.

A házak végében voltak a kemencék, de nem bent, hanem külön, a házon kívül, mert az egész pusztaságban, azt hiszem, csak kettő vagy három kemence volt. Be volt osztva, hogy melyik asszony mikor süt. Az én anyám öt kenyeret sütött egy hétre. Már este láttam, hogy kovászol. Nem vájdling volt, hanem gyönyörű fateknő – abba beszitálta a lisztet. Az előtte való kenyérnek volt egy darabja, az úgynevezett kovász; megáztatta langyos vízben, s az reggelre megkelt, leterítve szépen. Volt neki egy fája, azt keresztben rátette a teknőre, s a szalvétával vagy az abrosszal takarta. S mikor fölkeltünk négy órakor hajnalban, akkorra a kelesztett tészta fölpuffadt, a fazék víz már a tűzhelyen volt. Na kislányom, kelj föl az ágyból, tanuld meg, hogyan kell dagasztani! Addig dagasztod, amíg a plafonból nem csöpög a víz. Mondom, milyen plafonból? – Innen, a homlokodról.

Akkor volt jó a tészta, mikor hólyagos volt, akkor ki kellett szakítani öt szakajtóba. Mindenkinek volt kenyérruhája – volt, akinek kockás, volt, akinek fehér vászon –, az be volt terítve, meg volt lisztezve, s amit kivettél a teknőből, azt beletetted a szakajtóba félig (mind az öt szakajtóba), s letakartad. És akkor egy óra múlva megnézte: tele van a szakajtó, meg van kelve? Na, gyertek gyerekek! Te kapsz egyet, te kapsz egyet... Vittük a pusztán át a kemencéhez, mert amíg kelt a kenyér, már tüzet kellett rakni, hogy tüzes legyen a kemence, kihúzni a parazsat... Nem volt könnyű odahordani a fát meg a sütőlapátot odavinni. Volt egy pemét kukoricacsuhéból összekötve; olyan, mint egy söprű. Az nedves volt, s mikor kihúzta a parazsat, avval kiverte a hamut. S arra a tüzes kőre (vagyis téglára volt) a sütőlapáttal rátette, betette szépen mind az öt kenyeret.

Mikor megsült, kis edényben vitte a vizet, megmosdatta a kenyereket szépen – ha egy kis hamu rászállt vagy valami –, s akkor hazahordtuk. A kamrában volt egy helye a kenyérnek, oda betette, betakarta, s azt ettük. De mindig volt egy kis maradék

tészta a teknőben. Azt ki kellett kaparni, abból lett a lángos. Összegyúrta a sütődeszkán – nagyra, mint ez a fél asztal, ilyen kerekre, hogy a sütőlapátra rámenjen, akkorára. Arra rátette, bevagdalta, szép pirosra megsütötte, mikor már nem volt olyan tüzes a kemence. Akkor kivettük, hazahoztuk s alig vártuk már, hogy ehessük. Fokhagymával megkente, mint a mai lángost, csak itt keverve volt a liszt rozslisztból, búzalisztból – nagyon finom. Volt, amikor tiszta rozsból csináltuk a kenyeret, isteni volt az is.

A kosztban a falusi nép, a vidéki nép, az nagyon jól élt, mert tenyésztette a tyúkot, a kacsát, libát... rengeteg baromfi volt. Egyszer azt mondja a mama az öcsémnek: kisfiam, hozzád egy fej vöröshagymát – Laci öcsém olyan ötéves volt. Elmegy a kertbe, jön hazafelé a gyermek, hoz a hóna alatt egy tyúkot. Hát, kérde anyám, honnan hoztad? Ugye, a kertet egy élő gyepű veszi körül, és a tyúkok néha úgy ellustulnak, hogy ott alusznak – s ez olyan szelíd volt, hogy megfogta az öcsém, kitekerte a nyakát, s elhozta haza, hogy a mama főzze meg neki. Szomszédasszonynak a tyúkjá volt. Akkor persze anyám megfőzte, s adott egy élőt helyette.

Jól főzött a mama. Nem volt olyan maradi asszony, ismertem a változatos kosztot, de azért ezeket a babérleveles, majorannás meg bazsalikomos ételeket, ami most divat, a sok szagos dolgot nem ismertük. Vasárnap csirkepörkölt volt nokedlivel, karácsonykor a hagyományos töltött káposzta, sült csirke, újévkor meg a föltranszírozott malacot beletette szépen a tepsibe, pirosra megsütötte, s ez volt az újévi malac – még Pécsen is ezt ettük; elhozta az uram zsákban a piacról az élő malacot, s azt az anyám megsütötte.

A pusztaságban nem voltak vegyszerek, forró vízzel mosogattunk. Volt két vájdling, tálcát az asztalra, és akkor forró víz, öblögetés, szárogatás. Na, de a mosogatóvíz, amiben lemosta a zsíros edényt, az ment a disznóknak. Volt egy moslékos vödör, abba beleöntötte a moslékot meg a zsíros mosogatólét, beletett kukoricalisztet vagy darab kenyeret, s azt megette az állat.

Nem volt semmiféle vegyszer. Főzőszappan volt, azzal mosott, mosakodott a család. A disznókból levett fölösleges zsiradékot a mama eltette, lúgkövet vett a boltban, avval összekeverte, és főzött egy finom szappant. Mikor megfőtt a szappan, volt

akkor egy láda, abba beletette, s mikor az megfagyott, dróttal szépen elvágta kockára, s avval lehetett mosakodni.

A kukoricatörésben nem nagyon vettünk részt kisgyerekek, süldők, mert azt már felnőttek csinálták. Behordták a mezőről zsákszámban a nagyfiúk, lányok a kukoricát... na, de az már bállal történt. A konyha közepére leszórták a zsákból, kifosztották... és az ment a szalmazsákba, a kukoricacsuhé, mert bizony nem volt még matrac. Nem ismertük a matracot, Pécsen találkoztam vele először. A konyha közepéről a kukoricát föl vitték a padlásra, majd egy hónap múlva, mikor megszáradt, lehordták, és morzsolás, nóta, evészet és utána tánc – az volt a bál a konyhában. A morzsolás után föl lett söpörve, és akkor a citerás megjelent, anyám leterítette az egyik sarokba az abroszt, szépen odatette az ennivalót, ettek-ittak, citeráztak és táncoltak.

Ez egy kollektíva volt: a cselédség, az iparosság, a kinti munkásság – a mai generáció ezt nem is tudja elképzelni. Egy egyszerű kocsisasszonynak született egy kisbabája. Koraszülött volt, pici koporsót csinált neki a bognár. Ki viszi ki a temetőbe? – az Emmuska. A karomban vittem a kis koporsót három-négy lépésre; ott a puszta szélén volt a temető. Ez nyolcadikban volt, elég kislány voltam még.

Iskolás évek és fiatalkor Lajosházán

Voltak az istállók és egy nagy füves rész, ott szoktunk játszani – és lent a lapályban volt az iskola. Az iskolaudvarban volt a tanító néninek a szolgálati lakása is. Lejöttünk az iskolából a lépcsőn, itt volt az udvar, s annak a végében volt a tanító néni óriási kertje. Hatalmas körtefája volt. A körtét mi szedtük le, hordtuk föl a padlásra, gyerekek, de télen mi is forgattuk, mert téli körte volt, és annyit ehettünk, amennyit akartunk – és az milyen ünnep volt!

Volt egy könyvem, egy palatáblám, a palatáblán egy szivacs, rákötve spárgával – kézben vittem, mert nem volt iskolatáska. Később, mikor már megtanított a tanító néni fonni kukoricaháncsból, akkor volt egy füleskosaram, abba tettem bele a holmimat: az egy kis könyvet meg egy kis füzetet, ceruzát. Egy tanteremben volt mind a hat osztály; egyik felén ültek a fiúk, másik felén a lányok. Négyen ültünk a padban. Őreg fapadok voltak, fiókosak – a gyerekek összevissza bicskázták meg faragták –, oda letehattuk a kis szatyrunkat.

Nagyon jó tanító nénim volt, Csiszár Erzsébet; ő lett a bérmaferesztanyám is. Szombathelyi lány volt, de nem ment férjhez, az anyukája jött neki mindig főzni, befőzni – nagyon szép háztartása volt. Valahogy vonzódott hozzám, szeretett engem, és én is szerettem őt. Gyerekkoromban nagyon cserfes voltam, értelmes... ugye, iparosgyerekként más nevelést is kaptam apám által. Még az értesítőmet is meg tudnám mutatni – tiszta kitűnő volt.

Sok minden drága dolgot megtanultunk: kézimunkázni, főzni, varrni... Addig nem mehetett haza szegény kis cselédgyerek – vagy legyen az akárki –, míg a verset meg nem tanulta. Besötétedett az iskolában, de ott kellett maradni. Tudod fiam a verset? – mondta a tanító néni. – Gyere át, gyere, most fölmondtad, elmehetsz haza. Ilyen szigorúan vette. Akkor engedett haza, be voltunk zárva addig. Nagyon-nagyon szerette a kultúrát, okos kis kölkeket nevelt, aranyos tanító néni volt.

Színarabokat is tanultunk, előadtuk a János vitézt – én voltam János vitéz, a húgom meg Iluska; óriási sikerünk volt, nagyon sokáig játszottuk. Szigetvárról hozták a ruhákat a kölcsönzőből – olyan bő gatyám volt, hogy alig bírta a derekam. Volt egy hatalmas pajta mindjárt az istállók háta mögött, ott volt egy színpad csinálva, és azon voltak a rendezvények.

Lajosházán, a pusztaságban nem volt templom. Egy kisharang volt nem messze az iskolától, azt kongatták délben, s ha meghalt valaki. Amikor megsajnálta bennünket, Kálmáncsáról vagy Szulokból jött egy pap, az iskolában a tanári asztalon csináltak oltárt, és ott misézett. Egy asztal, két gyertya, magával hozta a bort – ha református, akkor kis kenyérrel, ha katolikus, ostyával.

Minden vasárnap mentünk Szulokba; az a következő község, ott volt a katolikus templom – még ma is előttem van. Gyerekek összeálltunk, kis fehér harisnyában, pántos fekete lakkcipőben. Cipőt a kézbe, mezítláb mentünk odáig, hogy szalonképesen menjünk a templomba. A falu határában volt egy szép kis árok, ott megmostuk a lábunkat, felhúztuk a cipőt, bementünk a misére. Mikor bérmaferesztam, mikor az első áldozás volt, apám kért kocsit az intéző úrtól, és úgy vittek át Szulokba. Az egy nagy sváb község volt, nagyon gazdag nép lakta.

A vasárnapi kirándulás. Apám intelligens ember volt, s kirándulni vitte a gyermekeit – nem úgy, mint a pusztában, hogy kiengedték, aztán ott futott, hanem szépen föl

kellett öltözni, s míg a mama megfőz, addig minket elvitt. Egyik vasárnap elmentünk arra a tanyára, ahol oláh cigányok voltak gyönyörű, fehér, meszelt gunyhókban a pusztától olyan jó fél kilométerre, gyönyörű erdőben – ott meguzsonnáztunk. Egy falut alkottak dolgozó cigányok, akik ennek a gazdaságnak megcsinálták a falapátot, a teknőt – az nagyon kellett, mert ugye, én is abban fürödtem, meg a kenyeret is abban dagasztották.

Másik tanyára másik vasárnap mentünk. Nagyon gazdagok voltak ezek a Széchenyiek, nagyon nagy uradalom volt ez. Egyik tanya olyan volt, hogy csak disznók voltak, volt, ahol csak birkák, volt, ahol csak szilaj marhák. Apám elvitt a Búvári tanyára is, ahol a disznókat tenyésztették – az egy óriási telep volt. Ott főzték a krumplit a disznóknak hatalmas nagy katlanokban, mindig Ella krumplit. Mikor felnyitották, kinyílt a krumpli, mint a rózsa, és az szenzáció volt nekünk, kisgyerekeknek. És akkor megkínált bennünket a bácsi, aki ezt főzte, mindegyikünk kapott egy szem krumplit, megette, s visszafordultunk haza – addigra már készen volt az ebéd. Sűrű nyírfaerdőn keresztül mentünk. Mikor szomjaztunk, apám hozta a literes üveget meg a fúrót, befúrta ezt a nyírfát, egy nádpálcát beletett, folyt a víz, és azt ittuk.

Az élet kint nagyon szép volt, nagyon. Barátnők, akikkel együtt nőttünk sok mindent megtanultunk. Ilonka, a fővadász lánya nagyon sokáig barátnőm volt, még Pécsen is sokáig kapcsolatban voltunk. Volt az uradalomban ilyen erdész, olyan erdész, ilyen csősz, olyan csősz... ezek nagy emberek voltak, összetartottak, és ugyanígy a gyerekeik is. A fővadászéknál tanultam nyulat fejteni, malacot megölni, malacot megpucolni...

Már Pécssett, az Alajos utcában a házigazdánkknak volt egy nyula. Hát, azt mondja, jól van Emma néni, előteremtettük ezt a nyulat, de ki pucolja meg? Mondom, én. Diófába vertem két szöget, fölakasztottam a kis lábát... ugye, először nyakon ütöttem, megdöglött, föltettem, körülkörítettem a lábát szépen, és lehúztam a bőrét – ahogy tanultam Ilonkától. És ugyanúgy a kismalacot újévkor. Hát megöltük a kismalacot, gyantát összetörtünk, behintettük a kismalacot a hokedlin, s utána forró vízzel leöntöttük vagy belemártottuk, s lejött a kis szőre, ott maradt a szép tiszta malacka. Akkor megfordítottuk – lábával fölfelé, így állt a hokedlin –, és akkor az

történt, hogy fölvágtad a kis hasát, s kivetted a belét. S aztán ugye, trancsíroztad: a combját ki, fejét le... ahogy kívánta a megsütésnél.

Másik barátnőm édesapja ott volt juhászmester, ahol a rengeteg birka volt. Nagy ember volt, felügyelő, alantasa volt húsz-harminc ember, aki kivitte a juhokat, meg etette. Na, ennek a lánya szintén előkelőbb volt, mint a többi. Barátkoztunk, meghívtak ebédre; bárányhúst főztek, mert nagyon akartak nekem kedvezni. Megfőve képzelj el egy báránypejet a levestálban – ott ülsz vele szemben: egy báránypej. Föl volt nyitva a feje... és ott volt a velő. Hát gondolhatod, nem mertem enni; annyira megijedtem a báránytól, hogy kifutottam. De visszahoztak, és akkor mesélték, hogy ezt így kell, pirított kenyérrel nagyon finom ez a velő – hát akkor belémnyomtak egy kis falatot. Soha nem felejttem el, úgy elfutottam.

Valamikor voltak batyu-bálok: összejöttek, vittek tojást meg tyúkot (nyersen is vitték oda), és együtt megfőzték. Soha ott veszekedés nem volt. Ez volt a csoda, ha visszagondolok, ez volt bámulatos, hogy ilyen egyszerű emberek éltek a pusztában, de soha pörlekedés, soha verekedés nem volt, még bálnál se. Pedig a fiúk minden szombaton kiálltak a ház elé, hozták a citerát, zenéltek, s szépen táncoltak arra a lányok. Felöltöztek szép tisztára, mi meg, gyekekek futkostunk körben, mint a bolondok. S amikor már odakerültem, én is beálltam. Igen, a pusztában mindig valamelyik ház előtt volt ilyen kis összejövétel, tánc.

Lajosházához közel volt Kálmánca; mindig oda mentünk a kocsmába, ott tartották a farsangi bált, a szüreti bált meg más bálokat is – mindig kitaláltak valamit, hála istennek. Nagyon szép istállónk volt, de ló nem volt, mert arra nem volt szükség. Ha akartál egy kocsit, akkor odajött a házad elé, fölöltöztél szépen, fölültél, és úgy mentél a bálba este. A mamám mindenhova elkísért, mert abban az időben mama nélkül nem lehetett menni. Az első bálomon, tizenhat-tizenhét éves koromban még szépségversenyt is nyertem; egy ötágú csillag alakú selyempárnát kaptam, minden ágának más színe volt.

A lakodalmak úgy előttem vannak! Százhusz konvenció volt, az százhusz asszony. Ha volt egy lakodalom, akkor az a százhusz asszony még az utolsó csibéjét is megpucolta és odavitte, vagy azt a kis rétest, vagy azt a kis tortát... így hozták össze a lakodalmat. Lovaskocsikon ment a násznép. Deszkán ültek, nem ám olyan kényelmes üléseken, legfeljebb a menyasszonynak takarták le pokróccal. Lajosháza-

Kálmánca, míg oda a lovaskocsi elvitte, tiszta poros volt szegény menyasszony. Lakodalmi dalokat énekeltek a fiatalok, és a vőfély kapott egy literes üveget tele borral. Falusi perec – amit a háziasszonyok csináltak – volt ráhúzva az üveg szájára, és amikor elindult a menyasszony, elkezdtek énekelni, és a fiatalemberek az üvegről levették a peracet, és hátrafelé dobálták a násznépnek, mert ugye, nagy közönség volt ott a lakodalmas ház előtt.

Pécs

1938-ban jöttünk Pécsre. A nagynéném férje Pécssett a Sörgyár tulajdonosának a parádés kocsisa volt. Én egyszer látogatóba jöttem a pusztaságból ehhez a nagynénémhez – egy kislány, egy serdülő kislány ide Pécsre –, és a fia, aki három-négy évvel volt idősebb nálam megmutatta a belvárost, a Király utcát... Mentem haza s mondtam: Jaj, papám, hogy milyen gyönyörű házak vannak! – ugye, mi akkor kis viskókban laktunk. Olyan gyönyörű házak vannak, jöjjünk ide lakni be! Otthon nagyot néztek. És akkor az intéző azt mondta: Horváth úr, ne csinálja ezt a gyerekekkel, hát nőnek azok, szeretnének városi gyerekek lenni. Mert eleget voltunk már itt a pusztán. Egy álló hónapig Pécsset meséltem, de még két évig kellett könyörögni, míg apám azt mondta, felmond, és bejövünk Pécsre lakni, mert a gyerekek így akarják.

Édesanyámnak a nővére volt ez a nagynéni; nekik a Tavasz utcában egy szolgálati lakásuk volt. Megkértük, hogy szerezzen egy szoba-konyhás kis lakást, s a Tavasz utcában szerzett is nekünk, így először odajöttünk. Igen ám, de az annyira pici volt, hogy végül mégsem fogadtuk el, mert nem volt alkalmas – öten voltunk, ugye, még a három gyerek otthon volt. Őneki is olyan parányi kis konyhája volt, hogy amikor egyszer meglátogattam, mondtam: Tánti, hogyan fér el? A konyhában volt egy kis fekvő ágya, tűzhely... nem is volt kredenc, s még a szoba is pici volt.

Akkor szerezte nekünk a Xavér utcai lakást, ide beköltöztünk. Szép családi ház volt: nagy lakás nagyon szép kerttel; az Alkotmány utca felé nyílt a másik fele a háznak. Az utcában végig szoba-konyhás bérlakások voltak, valamikor a tulajdonos ebből élt. A Rókus dombon van egy forrás, és onnan ez egy teljes nyitott utca volt egészen a Petőfi utcáig lefelé. Itt a Rókus dombon is volt egy utca és ott egy nagy bolt, oda

jártunk vásárolni. Itt laktunk egy rövid ideig – talán két évig –, és innen költöztünk a Mecsek-oldalba, egy présházba.

Nehéz volt megszokni ezt a légkört, az új embereket, új szomszédokat... és ugye, ahhoz is kellett ismeretség, hogy valami kis munkához jussunk. Apám géplakatos volt, de minden munkát elvállalt; amikor '38-39-ben építették a vágóhidat itt Pécsen, még az építkezésen is dolgozott. Aztán már hamar el tudott menni az OMTK-ba (Országos Tejipari Központ – a szerk.), mert keresték az iparos embereket. Ott a gépeket kezelte. Ez egy tejgyár volt a Rákóczi úton – nem tudom, ma hogy hívják, már nincs is meg talán. De akkor még kannákba' hordták össze a tejet, és volt egy üzem, ahol üvegekbe mérték, literes, félliteres üvegekbe – még házhoz is vitték.

Anyám ugye, mint falusi asszony munka nélkül nem tudott meglenni. Lajosházán ő csak a kiskertünket művelte meg néha varrt, de papa mellett akkor még nem kellett napszámba mennie. Szegény itt állt be a robotba; följárt a szőlőbe kapálni. A Mecsek-oldal köves; itt a szőlőt csak villakapával lehetett kapálni.

Ahol most a Szülészeti van, ott volt egy rendház is, és a Mecseknek ez az oldala majdnem végig az apácák szőlője volt. Van egy nagyon szép templom is itt a Rókuson fent, meg van ott egy forrás. Donátus van arra, azt hiszem Donátusi Templomnak is mondják azt a kis templomot; mellette megy föl egy út a hegyoldalba. Egy rőfös kereskedőnek volt hatalmas szőlője ott, meg egy nagyon régi pécsi családnak – mi csak úgy tudtuk: a Méltóságos Asszony Villája –, s annak egy kiadó présháza. Anyám mindig nagy szőlő barát volt, meg ott is dolgozott, s akkor megtudta, hogy az a présház üres. Nagyon szép ház volt: itt volt egy szoba, itt, volt egy előszoba, középen meg egy kamraszerűség. Ide jöttünk lakni, s innen kerültünk később az Anyák útjára.

Volt egy tejbolt az Alkotmány utcában, a húgom ott lett tejszállító. Az öcsém meg inas lett a Hád utcában, épületlakatos tanuló volt. Ők akkor már kijárták az iskolát, a nyolc elemet még Lajosházán mindketten elvégezték. Én egy nagyon-nagyon úri családhoz szegődtem be mint kis mindenestény – tehát így szét voltunk szórva.

A Károlyi-család régi pécsi család volt; a férfi idős bácsi, főtanácsosi rangban ment nyugdíjba. A néni, akinél dolgoztam, nagyon szeretett; ő tanított meg finoman főzni.

Én egy szolid, pusztáról bekerült lány voltam, más, mint egy városi lány, aki elmegy valaki cselédjének. Nagyon szeretett és nagyon vallásos volt, az Irgalmasokhoz járt templomba. Az Irgalmasok kórusában ismerte azt a hölgyet, aki a Porcelángyárban főkönyvelő volt, szóval tótumfaktum, a tulajdonosnak nagyon jó embere. Hallotta a néni, hogy elég jó hangom van, összehozott vele, s onnantól én is az Irgalmasoknál énekeltem a kórusban. Igen ám, de elcsaltak a nénitől – menjek oda takarítani az Irgalmas Kórházba. Hogy én mennyit mostam azt a folyosót, azt nem lehet elmondani! – fél évig, nem tovább.

Ahányszor megláttam, hogy a nővérek jönnek kötözni a sebészeti osztályra, letettem a partvist, odaosontam és néztem – s az orvos azt észrevette. „Mit keresel, te kislány itt?” „Hát én – mondom – nagyon szeretem az egészségügyet”. Kérdi: „Ezt a kötözést, amit én most végbevittem, ezt maga itt áll és nézi?” Mondom, igen. Másnap hívat a prior úr: „Emmuskám, nem akar maga ápolónő lenni?” „De – mondom – én akarok, énnekem van kedvem”. Elmentem haza, azt mondtam a szüleimnek, szeretném ezt elvégezni, nem akarok cseléd lenni meg takarítónő. Nagyon örült az apám: aha, megmozdult a lánya.

Másnap jelentkeztem, a prior úr elintézte, és másfél évig Budapesten az Irgalmasoknál tanultam ápolónői tanfolyamon. Ott laktam Pesten; az Irgalmas Rendben volt szoba, ott laktak a nővérek. De egyszer csak jött egy levél: mondjak föl másfél év után – már nem tudom, hány vizsgám megvolt –, mert „azt hallottam, kislányom, hogy te az éjszakában vagy kint”. Hát ki szoktunk menni, facér lányok a pestiek közt, ott tanultam az életet meg. Szigorúan írt apám a vezetőségnek is egy levelet, hogy kéri a lányát haza. Másnap mondták, hogy bár magáról semmi rosszat nem hallottunk, és ez csak pletyka lehet, de ezt meg kell csinálni – menjek haza, mert apa így akarja, s nem lehet a szülő ellen tenni. Jól van, mondom, akkor elmegyek haza. Nagyon el voltam keseredve, nagyon sírtam – még ma is majdnem sírni tudok. Itt nagyon-nagyon keresztbe törött az életem. Nem lettem ápolónő.

És akkor jött ez az Ilonka, ez a főkönyvelő nő: Jaj, csakhogy itt vagy! Ne keseredj el, holnap fölveszlek a Porcelángyárba. Ne keseregj, nem leszel ápolónő, bejössz a gyárba. Ez volt 1942-ben – és ott ragadtam. Apám azt mondta, van neked itt szülőháza, van rendes állásod... nagyon örült, amikor bekerültem a gyárba.

Ötkor keltem, villamossal mentem a gyárba. Lent a Hadapródnál volt a végállomás – az tüzérlaktanya volt, csak lebontották azóta. Onnan a villamos följött ide, s ahogy a Rókus utcán kimész az országútra, a Szigeti útra, ott volt a Hadapródtól az első megálló. Lejöttünk a szőlőből ezen az úton, végig le a Rókus dombról, el a Sörgyár előtt, s lementünk a Megyeri útra, ott szálltunk föl a villamosra. Az lekanyarodott a Rákóczi útra, végigment a Barátok előtt, végigment a Ferenciek utcán, egyenest végig a Király utcán, a Búza téren lekanyarodott a Fémiparihoz, s a Fémipari elől lement a Zsolnay utcába. Ez volt a villamos útja.

A Zsolnay gyárban a fehér raktárba kerültem. A gyár tulajdonosa a Zsolnay Bébi volt. Stefániának hívták akkoriban Pécssett az árvaházat, annak volt ő a vezetője – mi csak úgy neveztük mindig, hogy a Bébi nagysága. Ott lakott a gyárban, valami leszármazottja volt a Zsolnay családnak ez a Bébi. Aki a gyárat vezette, az a Márta nagyságos asszony volt, annak meg a férje volt Zsolnay ivadék. Nagydarab asszony volt, de nagyon szépen vezette a gyárat, szigorúan. Néha lejött és elbeszélgetett velünk. Nem volt még akkor külön termük, a raktárban rendezték az értekezletet. Hosszú, nagy raktár volt hatalmas asztalokkal – amikor leszállították az edényt, arra tették. A Márta nagysága este bejött: Lányok, készítsétek elő az asztalt! Aztán a művezetőket összehívta, és tovább utasította őket, elmondta nekik a teendőket.

Jóban voltam a lányokkal. Csak egy üvegfolyosó választotta el a raktárt, a festészetet meg a matricázót, ahol tették rá az edényekre a képeket az asszonyok. Egyszer azt mondta nekem a főnököm: Emma, magának olyan gyakorlata van, már tudja, melyik matricával hogyan lehet eltakarni egy hibát egy levestálon. Most fölmegegy a padlásra, és nekem legalább egy százhusz darabos étkezőt összehoz. Fölmentem a padlásra, de igen ám, tél volt, s a cserepek közt bejött a hó, tiszta fehér volt minden. Na mondom, most mit csináljak? Visszamenjek hozzá, kérjek egy kesztyűt? – hát megfagyok. Egy ócska papírt találtam ott a raktárban, azzal kotortam a havat. Két órán belül ott volt a fazék, a levestál, amit lehordattam lifttel. Kitüntetést kaptam ezért a munkámért, egy gyönyörű szép kandallót. Akkor még lakásom nem volt, úgyhogy ez el volt téve, és később, amikor az Alajos utcában lakást kaptam, odavitték.

Magánsurranások, Mecsek-surranások

Nagyon más volt akkor Pécs, azt nem is lehet elmondani, mennyire. A kávéház az uraknak volt: az volt a Nádor Szálló, a Korzó a színház mellett, az is gyönyörű volt. Akik jómódúak voltak, azok inkább kávéházakba meg tiszti kaszinókba jártak – megvolt a társaságuk. A sétatér a Király utca volt; a Széchenyi tértől egész fölfelé a Búza térig volt a korzó. Ott volt a színház mellett a Korzó Kávéház, és vele szemben a Tiszti Kaszinó, ott meg a katonatisztek voltak. Én nem voltam bent, én a Király utcát csak úgy ismertem, hogy a villamos is arra ment, azzal mentem a gyárba. De a Nádor Kávéházba, ami a Széchenyi téren a templom mellett van, sokat jártam, mikor már készültünk a háborúra, és vöröskeresztes elsősegélynyújtás tanfolyamokat kellett elvégezni. Gyár után, jól kidolgozva, fáradtan, de még el kellett oda menni, mert kötelező volt.

Az Alajos utca 2-ben volt az Altishti Kaszinó, oda jártak a karpaszományosok. Ezeknek a gyerekeknek (azért mondták karpaszományosnak) kis jelvényük volt, és ezekből lettek a magyar tisztek. Tehát a növendékek itt voltak, meg az öreg gárda is, mondjuk őrmesterig. Volt a tiszti iskola a Hadapródban, és ezeknek itt volt egy klubjuk. A kuglizás, az nagyon ment, meg bent a pingpongozás; alkohol nem volt, az nagyon kevés, mert nagyon vigyáztak ezekre a kis tisztnövendékekre.

Volt Iparosház is persze, de ott nem fordultam meg. A katolikus Nőegyletnek viszont tagja voltam, az ott volt a Mária utcában. A pécsi ifjúság itt nagyon összejött; tánciskola is volt ott, még bálakat is rendeztek. De maga a pórnép, a dolgozó, az rendezett magának egy kis szüreti bált, meg rendezett a leány- meg a nőegyletben egy kis táncot. A gyárban is sokszor rendeztünk bálakat, de az én időmben angyalom, nagyon-nagyon sok vasárnapot kirándulással töltöttünk. Mondjuk reggel négy órakor felkeltem, három-négy barátommal (fiúk-lányok vegyesen a gyárból) felkerekedtünk, vittük a kis elemózsiát, és irány Siklós – gyalog a Mecseken keresztül. Úgyhogy, mikor most az Otthonból Magyaregregyre vittek kirándulni, mikor kanyargott a busz a Mecsek oldalában, és mondták, hogy Sikonda következik, mondom, drága jóistenem, hányszor megcsináltam ezt a gyönyörű utat gyalog! Úgy estünk be a tó partjára, a strand szélére; fáradtak voltunk, de fürödtünk – hát fiatalok voltunk. Mentünk Sikondára, Szigetvárra... nem beszélve Harkányról – vonatra

ültünk, aztán kirándultunk. Voltunk öten-hatan, néha tízen is, akik jó barátságban voltunk.

Meg aztán volt Pécsen a Susogó, ez a kiskocsmá, ami még mindig megvan fönt a Magaslati úton, és volt a Tettyén is egy kiskocsmá, ahová a fiatalok jártak. Sétáltunk jobbra-balra, voltak ilyen kis magánsurranások, Mecsek-surranások: a Sétatér a püspökség előtt, a Rózsakert (ott is van egy vendéglő) nagyon szép sétáló- és nagyon jó találkahelyek voltak. Fölmentünk: Bárány út, Válics út – az a kis séta akkor semmi se volt –, aztán amerre mentünk, mindenütt voltak kisvendéglők. Ha a Válics útnál mentél, ott is volt, ha följöttél a Magaslati útnál – ott van a Vasvári villa –, ott is volt egy vendéglő, ott is volt egy surranás. Egyszer ott megettem a jó halat, mert nagyon szeretem, aztán másnap reggel lepedőben ültem az ágyam szélén, és ekkora hólyagok voltak rajtam a haltól. De elmúlt másnapra – kicsit régi volt a hal.

És még egy kis szerelmi búvóhely is volt, nagyon emlékszem rá. A Zsolnay szobornál most egy magas, emeletes ház van, de valamikor azon a részen egész a Rákóczi útig pici családi házak voltak – és ott volt egy kocsmá pont a szoborral szemben. Nem volt zene, nagyon csendes kis hely volt: egy gyönyörű kis kert szép, öreg fákkal, s a fa alatt padok, asztal... – s akkor egy kis sör mellett egy kicsit randevúztunk.

Az Uránváros, az most egy városrész, de azelőtt katonai reptér volt. S akkor ott megismerkedtem egy fiúval – pilóta volt. Ahogy a Szigeti úttól lement az ember a reptérre, a tér oldalán volt egy nagyon szép utca, és az utca végén egy kocsmá: Pilótacsárda – ott volt a randevú. Abból a randevúból egy olyan nagy szerelem jött! – még az uram előtt volt ez. De úgy bánom azt a fiút; kicsit szélhámos voltam, mert nem hittem el, hogy az egy igazi szerelem – aztán az első szerelem volt, felejthetetlen.

A nővére itt a Bőrklinikán doktornő volt, meg is ismertem. És amikor jött ez a nagy változás, ezek elmentek Amerikába. A fiú, az kinn maradt, megnősült, de a doktornő kint nem találta föl magát, úgyhogy visszajött, itt öregedett meg, itt halt meg a Bőrklinikán. Olvastam az újságban a halálhírét, és elmentem a temetésére azért, mert reménykedtem, hogy az én kis Lacikámat meglátom. Meg is láttam, úgy előttem van még most is: szintén meg volt öregedve (egyébként is kicsit alacsonyabb volt, mint én), szépen föl volt öltözve – hát jött a nővére temetésére. Akkor láttam utoljára,

de úgy néztem, hogy ő se vegyen észre, meg én se nagyon... Nem tudom, gondolt-e rám, hogy valamikor... azért úgy vettem észre, hogy ő is szeretett. Talán ez a kis pilóta volt az igazi, aztán többet nem jött ilyen mély szerelem. Az uramat elfogadtam, jól van, de tiszta szívemből... azt a mély érzést, hogy meghalok érted, azt nem ismertem.

Nagyon jó gyerek volt, szerette az apám is. Vilit, az uramat nem szerette, mert az úriember volt, nem az ő kasztjához tartozott, de Lacit igen. Nem nagyon bagózott ő arra, kivel vagyok, de már Lajosházán is, mikor én hatodikos voltam (már elég fejlett serdülő), kiszemelte egy bognárnak a fiát, egy bognármesterét; azt az apám már akkor meg akarta nekem szerezni. De nem tetszett, mert vörös hajú volt a gyerek – mondtam, nekem nem kell. Szimpatizált apám Lacival is, nem lehetett nem észrevenni, mert neki szakmája volt, ő is a gépészet felé húzott. Gépészmérnöknek akarta a nővére, de valahogyan kicsit ellustult, rossz tanuló volt, aztán katona lett, pilóta – mikor szakítottam vele, még katonaruhában járt.

Gondolhatod, milyen fájdalom volt az, mikor bejöttek az oroszok, szedtek össze bennünket, fiatalokat közmunkára, és el kellett planírozni a repteret, téglával feltölteni. Hogy honnan hordták, arra nem tudok visszaemlékezni, csak arra emlékszem, mekkora nagy halom téglá volt ott. Meg voltak amerikai repülőgépek is lelőve, meg mindenféle roncsok... és oda vittek minket.

Házasság

Volt nekem egy barátnőm a gyárban, a Mancsi. Ez a barátnőm az Alajos utcában lakott, ott tanyáztunk mindig munka után. Bátor asszony volt, régi-régi altiszti családból származott. Korán özvegy lett; le a kalapot előtte, mert két fiúgyermeket fölnevelt egyedül, a Zsolnay gyári keresetéből iskoláztatta őket.

Egyik nap rossz idő volt, mentünk haza a gyárból... „Ne menj még haza Emmikém!” – mondja Mancsi. A házukkal szemben volt az Alajos utca 2. Még ma is megvan, kultúrház, akkor altiszti kaszinó volt. Jöttek a karpaszományos urak oda kávézni, kuglizni, mi meg – ő olyan jó, beleváló menyecske, én meg beleváló lány voltam – kikönyököltünk az ablakba. Ott is kikönyököltek a fiatalemberek, és megismerkedtünk. Megismertem Tooth Vilmos urat, mint karpaszományos tizedest.

Odajött, bemutatkoztunk, s addig ment, addig ment, míg összebarátkoztunk. Ez 1941-ben volt, így ismerkedtünk meg a férjemmel.

Vili nemsokára leszerelt, de akkor még javában katona volt. Őrnagy volt az apja, és azt mondta neki, ha én tiszt voltam, te is végezd el a katonai akadémiát. Vili sokszor még lóháton is eljött a prэшázhoz, ahol akkor laktunk, mert tüzér volt, s ezek lóháton mentek gyakorolni. Itt a szülészet háta mögött van egy szurdok, arra mentek, s közben belovagolt énfelém is. Azt mondja apám: „Meg ne lássam még egyszer ezt a lovas gyereket itten, mert nem tudom, mit csinálok vele” – már akkor nem tetszett neki. „Ne vágjon itt föl a lovával!”

A szomorú dolog az volt, hogy Vili nem merte otthon megmondani, hogy engem feleségül vesz. Akkoriban az úrigyerekeknek volt úgynevezett tearuhájuk: egy sima fekete nadrág és egy sötétebb vagy világosabb csíkos kabát hozzá – a fiatalok ebben jelentek meg. Ezt úgy kilopta a házukból, hogy senki észre sem vette. Az öltönyt szépen becsomagolta, hogy ha megkérdezik, azt mondja, viszi a szabóhoz tisztogatni. Aztán átöltözött a barátnőmnél, a Városházán elintézt mindent, és elmentünk megesküdni. Teljes titokban akartuk tartani.

A Széchenyi téren van a Városháza, vele szemben a sarkon volt egy orvosi műszerbolt, és itt volt az én anyósom húgának a férje üzletvezető. Kijöttünk a városházi esküvőről, és ő kinn állt az ajtóban. Hát ez rögtön telefonált a szülőknek, hogy Vilmos most esküdött, most jöttek ki a Városházáról.

A szüleim tudták. Nem helyeselték, egyáltalán nem helyeselték, de azért nem tudták tiltani, mert amit én kimondtam, annak úgy kellett lenni. Otthon laktam, az igaz, de én már önálló, dolgos ember voltam. A nagynéném is tudta, mert őhöz mentünk nászéjszakát feködni a Tavas utca. A nagy ebéd itt volt a szüleimnél az Anyák útján, aztán éjszakára, alvásra ámentünk oda; a nagynéném kint aludt a konyhában, mi meg a szobában.

Ez volt a titkos esküvő. De mikor már meg voltunk esküdvé törvényesen (én tiszta feketében, fekete kosztümben), akkor azért nem nyugodtam, míg a templomi esküvőt meg nem tartottuk. A Barátokhoz jártam már előtte is mindig misére, s akkor a plébános úrral megbeszéltem, hogy eskessen meg bennünket. Mondta, hogy nyugodtan, nem kell ide fátyol sem, semmi sem angyalom – templomban itt

esküdtünk a Barátoknál. A templomi esküvőre senkit sem hívtunk, csak a tanút, egy jó ismerőst; a Városházán is ő volt a tanú. Kályhás, híres kandallós volt a családja: Vigan család, pécsiek mind. Baráti körben ismertem meg őket, és mondták, hogy benne vannak ebben az összeesküvésben.

Szóval úgy rendeztük a dolgot, hogy nem volt parádés. Mikor látom a szép menyasszonyi ruhákat, mindig kicsit megkalapál a szívem: hát, Emmuskám, te ebből kiestél. Na, de aztán nem is lehetett volna ebből nagy parádét csinálni, mert utána nem sokkal jött a háború. Alig esküdtünk meg, alig voltunk boldogok, Vilit elvitték katonának, vitték a frontra, és kezdődött a szenvedés.

A férj családja

Vili Zomborban született. A régi K und K világban az uramnak az édesapja katonatiszt volt; őrnagyi ranggal ment nyugdíjba, Horthy alatt már nem szolgált. Egy zombori lányt vett feleségül, de nagyon hamar elváltak. Azt már nem is tudom, hogy ez az Emília magyar nő volt vagy horvát. Festőművésznő volt, de Vili apja szép szóval soha nem emlegette (az uramnak ez nagyon fájt), viszont a képeket, amit festett, az őrnagy úr elhozta; a szobáját díszítette a sok gyönyörű festmény – Vilinek ez volt az egyetlen emléke az édesanyjától.

Mikor elváltak, az öreg visszajött Magyarországra – Vili akkor kétéves volt –, és elvett egy nemes Daruvári Kacskovics lányt. Ő lett az uram nevelőanyukája, az édesanyját, aki a zombori temetőben van eltemetve Vili nem is ismerte, nem is látta, képe sincs róla, semmi. Amikor '56-ban kiment Jugoszláviába, hogy meglátogassa az öreg nagynénjét, akkor már csak anyukája síremlékét láthatta.

Vili nagymamáját nevelőanyai részről Várady Rády Beatrixnak hívták. Amióta én Edit néni, az anyósomat megismertem, ők már Pécsett voltak, de a szüleinek a Mecseknél volt egy birtokuk, egy nagy fatelep. Földbirtokosok voltak, csak az öreg – Edit néni apja – nagy kártyás volt, elkártyázta a birtokot, és akkor jöttek Pécsre. A két lány, Edit néni és a húga, Sári akkor már nagylányok voltak. Sári egy régi nőgyógyász orvos, Lajos professzor mellett lett asszisztens.

Mikor én őket megismertem, az apuka már nem élt, de a néni igen, ő nagyon kedves, végtelen egyszerű asszony volt. Amikor bejöttek Pécsre, nyitott egy kifőzdét a

Kórház tér közelében egy nagy családi házban. Magánkifőzde volt, és nagyon-nagyon jól ment neki, jó helye volt. Eléggé szerettek engem, Sári is meg az öregasszony is, jobban elfogadtak, nem voltak olyan büszkék... egész mások voltak, mint az Editke.

Tooth Miksa Kálmán, az uram apai nagyapja postai főtanácsos volt. Mikor az őrnagy úr, Vili apja visszajött Magyarországra és újra megnősült, Szaván laktak egy csodálatos villában a nagyszülőkkel együtt: az uram mint kisgyerek, az édesapja, Editke és a nagyszülők. Az volt a szórakozásuk, hogy minden szerdán vonatra ültek, és bejöttek Pécsre egy kávéra a Korzó Kávéházba. A Korzó Kávéház előkelő hely volt kis bokszokkal; jött hozzájuk társaság, s akkor aztán ugye, beszélgettek. Vili mindig az asztal alatt kószált, mert mindig leesett egy-két fillér, meg ő – mint afféle kisgyerek – nem szerette a felnőttek társalgását. Mesélte, hogy a nagymama mindig föl nélkül kérte a pincértől a kávé; nem tiszta mokka-kávé volt, hanem tejeskávé vagy tejszínes kávé. Egy kávéért bejöttek vonattal!

A Tooth család úgy járt vizitelni, hogy bejelentkezett egy névjeggyel. Ez szokás volt az ő fiatal életükben, hogy a névjegyet leadták, vagy a szobalány elvette – különben nem mehettek vizitbe. Egy csodálatos névjegykártyát kaptam tőlük, azt sokáig meghagytam emlékebe: elsárgult, gyönyörű papír volt préselt mintával.

Szaváról mentek át Bonyhádra, ott is volt nekik egy szép családi házuk. Ott végezte el Vili a gimnáziumot, mert Bonyhádon nagyon jó iskola volt. A nagymama Bonyhádon halt meg, ott van eltemetve, de a nagypapa már itt Pécsen, mert amikor Vili bevégezte az iskolát és katonaköteles lett, akkor beköltöztek Pécsre.

Az őrnagy úrnak óriási nyugdíja volt, úgyhogy Edit néni, az anyósom soha nem dolgozott, ő nagyságos asszony volt mindig. Cselédjük volt állandóan – nem az anyósom pucolta ám a rézmoszarat meg azt a sok minden rezet, meg a tálakat a falon, ami a konyhában fityegett. A Légszeszgyár utcában volt egy két szoba komfortos lakásuk; bent volt a fürdő, vécé – a házat egy híres építésmester építtette. Anyósoméknak igazi kis jégszekrényük is volt, mert akkoriban nem voltak még ezek a hűtőgépek, úgy árulták a jeget darabokban.

Háború

Mivel Vili nagyapja postai főtanácsos volt, a szülők annyira akarták, hogy ő is a postára menjen szolgálni, hogy el is ment. Igen ám, de négy órakor kellett fölkelni, és őneki ahhoz nem fűlött a foga – hát ő csak azért ment a postára, mert a nagyapja postás volt. Na most, erre azt mondja neki az apja, hogy te, próbálj a vasútra menni. És akkor az uram átment a vasútra – ugye, volt protekciója, és fölvték –, a gyűjtőpénztárban volt ellenőr, s itt maradt, innen is ment nyugdíjba, innen is ment a háborúba.

'44-45, kezdődött a háború, az orosz, és akkor elvitték Vilit a frontra. '43-ban esküdtünk, másfél éve voltunk házasságban, mikor bevonult. Gödöllőnél már megsebesült, egy aknaszilánk eltalálta a jobb kezét, jobb lábát. Onnan kivitték Németországba, megműtötték, és akkor azt mondták neki a német tisztek, hogy tanuljon meg bal kézzel írni, mert ugye, a jobb keze tönkrement; meghagyták az orvosok, de már komoly munkát nem tudott végezni vele. Németországban volt egy amerikai láger – oda vitték be, szegényke ott kínlódott, míg megtanult bal kézzel dolgozni. '45 végén, körülbelül akkor jött meg, addig nem volt posta, semmi, még azt sem tudtuk, hogy hol van, hogy él-e... De hát így éltünk, sok-sok anyuka, sok-sok mamuska, sok-sok fiatal menyecske, meg sorolhatnám.

Mikor bevonult az én uram, először Budapestre vitték. Megírta, hogy itt és itt, ebben a laktanyában van – jó két hónapig ott voltak. Mivel ő vasutas volt, nekem nem kellett semmi, én első osztályon Budapestre robogtam, megkerestem az uramat ebben a laktanyában. Ősz volt vagy tavasz, isten tudja, de nem volt rajtunk nagykabát, rendes ruhában voltunk.

Akkor éjszaka szállodában aludtunk, s visszafelé a Keleti pályaudvarra kísért ki. Igen ám, de el lehet képzelni azt a zsúfoltságot: katona le, katona be, egyik csoport haza, a másikat vitték a frontra... Azt mondja: Miért kellett eljőnnöd, te jó isten! Akkor elővette a pisztolyát és megfenyegette a felszállókat: engedjenek, mert a feleségemnek haza kell menni. Nemsokára elindult a vonat – ha akkor ő is fellógott volna és hazajön velem, akkor megúsza volna a sebesülést. Rá három-négy napra már itt voltak Pécsen az oroszok. De nem lehetett tudni, úgyhogy akkor mi elváltunk, én hazajöttem Pécsre, őt már másnap reggel Gödöllőre vezényelték, ott volt egy csata, ott megsebesült, aztán már vitték – úgyhogy még utoljára láttam akkor.

Akkor hazajöttem ide a mamáékhoz, és pár nap múlva itt voltak az oroszok.² Olyan pechem volt, hogy beszállásoltak egy orosz tisztet oda, ahol én a szüleimnél hányódtam. Egyik este azt mondja a papa: „Te, idefigyelj, ez a tiszt nagyon nézeget téged, itt baj lesz”. Ez este tíz-tizenegy órakor volt, és én futottam az anyósomékhoz a Légszeszgyár utcába. Oda menekültem éjszaka, mert meg akart fűrészelni az orosz tiszt – attól féltem, de hogy végigmenjek a városon, mikor minden második sarkon orosz katonák voltak, attól nem – hát én csak menekültem. Anyósomék rögtön beöltöztettek banyának, mert ott is ki voltak téve mindennek. De megúsztam, aztán másnap hazajöttem.

Alajos utca

Az is egy szomorú történet, hogy hogyan kaptam meg az Alajos utcai lakást. Én akartam az Alajos utcába jönni, mert a barátnőm ott lakott, és a mamáéktól már kifelé állt a rudam. Amikor az urammal összekerültünk, volt a mamáék mellett az Anyák útján egy nagyon pici szoba-konyha; a mama megkérte a házigazdát, és akkor azt kibérelhettük. Esküvő után beköltöztünk – anyám addig szépen berendezte, ezt is tett oda meg azt is. De azért lehetetlen helyzet volt, mert egy ilyen kis szoba-konyha az uram igényének nem felelt meg. Azt akartam, hogy boldogok legyünk, hogy egy kicsit normális életet éljünk, mikor visszajön a frontról.

A húgom férje a lakáshivatalnál dolgozott. Akkor még volt egy olyan törvény, hogy a lakást kiutalják: ettől elveszik, másnak meg odaadják – a lakáshivatal volt, aki kiutalhatta. Felgöngyöltette, hogy hol van üres lakás, és akkor a lakót betette.

Egy nap szintén könyökölök a Mancikánál az ablakban. Jön arra egy utcabeli idősebb néni. és ahogy beszélgetünk, azt mondja a Manci: szegény Emmikének a férje a fronton van, és nincs rendes lakásuk. Ez az asszonyka, Buzánszky a Dohánygyárba járt, akkor jött a gyárból. Nagyon híres futballista volt a Buzánszky, annak a testvére szabó volt, és ők laktak az Alajos utcában, a tízes szám alatt. Virág püspöknek volt egy intézője, az övé volt valamikor ez a ház, ott is halt meg. Ezek a

²

Pécsre a szovjet csapatok 1944. november 29-én vonultak be.

Buzánszkyék eltartották, meggondozták az intézőt, és amikor az meghalt, akkor megkapták a házat.

Azt mondja Buzánszkyé: nálunk van egy lakás; csak télen lakja a lakó, mert egy villája van kint a szőlőben, és nyáron ott lakik – azt meg kellene szerezni. Hát mondom, én megszerzem, majd szólok a sógoromnak, hogy nyomozza ki egy kicsit – hát ilyen nincsen, hogy valaki két lakást tart fenn. S addig-addig, míg a sógor tényleg mondta a lakóknak, hogy maradjanak szépen a villájukban, ezt meg ennek a szegény házaspárnak adják oda – pláne, mert a férj a fronton van, az asszonyka meg szeretne egy lakást. A sógorom kiment hozzájuk, megmondta, hogy pakoljanak ki, mert a város úgy határozott.

Egyik nap látja ám Buzánszkyé, hogy a lakója mésszel megy be a lakásba. Mondja, most festetett, mit akar maga a mésszel? Azt mondja, keresztülhúzom a falakat, mert jön egy új lakó, festesse az is ki. Mondja neki Buzánszkyé: Aranyos Feketéné, ne csinálja ezt! Szegény asszonymak a fronton van a férje, hát az most pénz nélkül van, ne legyen már ilyen irigy! Így aztán tiszta lakásba mentem be. Másnap vagy harmadnap már költözködhettem – így kerültem az Alajos utcába, és 2004-ig itt éltem. Akkor ősszel az én kedves férjem már ebbe a lakásba jött haza.

1945 végén jött meg – már rokkantan. Fölment az Anyák útjára, ahol bevonulása előtt laktunk, kereste a feleségét, s az édesapám vezette le. Azt mondja apám: „Hoztam neked egy ajándékot”. Csak néztem rá: Mit, papa? S akkor ellépett mögüle az uram egy levetett amerikai katonai egyenruhában; két balos cipő volt a lábán, ahogy a frontról megjött. Így történt. És akkor itt maradtunk.

Az Alajos utcában olyan gyönyörű szép, nagy kertünk volt, hogy ide a Petőfi utcába is átnyúlott. Élő gyepek voltak, közepén volt az út, és a két oldalán voltak az ágyások. A háziasszony látta, hogy vonzódom ezekhez a falusi dolgokhoz, és közösen kertészkedtünk. Diófánk is volt, sokat feküdtem alatta. Amikor kezdtem betegedni, azt mondták, feküdjek alá, mert ez meggyógyít – esküszöm, hogy van valami benne: ha beteg vagy, a diófa alá fekszel és megkönnyebbülsz.

Abban a kertben volt nekünk egy szép kis tyúkólunk. Akkora kakast neveltem, hogy szegény Ibolyának, a túlsó szomszédnak kellett átjönni, mert nem tudtam megfogni, olyan nagy volt. Hozott egy ócska dolmányt, rádobta a kakasra, mindjárt megvolt.

Nyulaim voltak. Akkor nem volt még meg a Kertvárosnak ez a modern része, csak a régi kertváros volt. Mentem mindig az öreg Buzánszky bácsival, a szabóval, vittünk zsákot, és elmentünk a bulgár kertészetbe. Lent, a vasúton túl, a Megyeri útnál füves, rétes területek voltak, és ott voltak a bulgár kertek, ott nagyon olcsón lehetett vásárolni – már '41-től jártunk oda. A Megyeri úton túl egy szedres út vezetett. A háborúban szegény anyám mindig mondta: „Ne keseredj el, gyere, hozzuk a vizesvödrünket!” – elmentünk szedret szedni, s abból csináltuk a lekvárt.

1944-45-ben nem volt fa, nem tudtunk mivel tüzelni. Szegény Buzánszky né akkoriban még jó erőben volt (a Dohánygyárból ment nyugdíjba), s azt mondta: Jöjjön Emmuska, megyünk a Mecsekre. Az ura csinált egy kiskocsit – négy kerék, négy deszka, ilyen kis ketrec volt az egész, mint egy gyermekkocsi –, azt húztuk. Fölmentünk a Mecsekre öreg, száraz ágakat szedni, teleraktuk jól a kocsit, és egy hétig azt tüzeltük. Egyszer jöttünk le a Mecsekről, s akkor szegény háziasszony lerogyott itt a padra. Mondom: aranyos Buzánszky néni, nincs talpa a cipőjének! – annyira ócska kis cipőben volt, hogy a talpa elveszett útközben, s mezítláb jött.

Amikor elvitték a szegény zsidókat, a Vasutas Bérházból kiűrtették a vasutasokat, és a pécsi zsidóságnak a holmiját oda hordták be. A Vasutas Bérház az állomásnál egy hatalmas háztömb, ott csak vasutasok laktak. Na, azokat akkor kitelepítette Pécs város, és oda tette be a zsidó vagyont.

Én akkor nem dolgoztam a gyárban, mert a Porcelángyár azokat a nőket, akiknek nem volt gyermekük, nem voltak nagyon rászorulva a keresetre, elküldte – de ez csak egy rövid, kicsi idő volt, pár hónap. És akkor én oda, a Vasutas Bérházba bementem egy kis napszámba a holmit válogatni. Mert akik behordták a nyomorult embereknek a kis holmiját, azoknak mindegy volt, hogy liszt, cukor, lekvár, bútor... minden be volt dobálva egy szobába, és azokat széjjel kellett válogatni. Nem tudom, hova tette aztán a város ezt a sok holmit, biztos szétszortogatta.

A háború előtt sok zsidó kereskedő élt Pécsen. Voltak a Leőweyék, de a Ferencesek utcáján is... ezeken az utcákon végig zsidó üzletek voltak, az mind zsidó család volt. Szegényeket kiirtották, mikor volt ez a zsidógyűlölet, pedig nagyon-nagyon sokat segítettek ám a népen. A zöldségboltban például mindig könyvre vásároltam, amikor még fiatal házaspár voltunk, és a fiatal, az ugye, kicsit elengedi magát, nem tudja még úgy beosztani a kevés pénzt. Nagyon aranyos két vénkisasszony volt a zöldséges, a

Szabó nővérek. Tudták, hogy biztos állása van a Toothnénak, mert az a Zsolnay gyárba jár, a férje meg a vasútra – nyugodtan megvásárolhattam bármit. Volt egy kis könyvem, felírta, hogy egy kiló krumpli, ennyi répa... vagy amit vásároltál, és mikor megkaptam a pénzt, akkor elmentünk, összeadta a nénike, és kifizettük. Ha az Alajos utcából fölfelé mész az Uránia mozi felé, ott van a sarkon a Csillag étterem, s előtte van egy köszörűs. A kettő között volt egy szürke ház, ott volt a pici kis zöldségbolt, s ott voltak a Szabó nővérek.

1945 után

'45-ben anyósomékat kilakoltatták a Légszeszgyár utcai lakásból, mert az orosz tiszték is igényelték azt a lakást – ugye, akárhol nem laktak –, és akkor ők a Szigeti útra kerültek. Itt is megkapták a két szoba, konyhát, de itt is megbirizgálták őket, itt se sokáig laktak szegények, és akkor a Báthory utcába mentek. Az is két szobás lakás volt, de ott már nem volt előszoba, és fürdőszoba sem volt, hanem a háziasszony engedte meg, hogy náluk fürödjének, meg az angolvéce is ott volt. Olyan aranyos volt a házigazda, olyan jószívű volt, hogy azt mondta: Emmuska, hagyják csak az öregeket, hadd adják ki az egyik szobát, abból ők – meg abból a kis közsegélyből – meg tudnak élni. Az egyik szobát kiadták, abból éltek, mert az öreg őrnagy úrtól elvonták a nyugdíjat, amit még Horthy (vagy az a rendszer) adott neki, és csak közsegélyt kapott a várostól.

Az őrnagy úrnak gyönyörű nyugdíja volt a Horthy-idő alatt, de ez az új korszak elvette tőle a nyugdíjat, mert nagy zsidógyűlölő volt. Mint jómódú embereknek, házhoz szállították nekik a szódavizet, mint valamikor a tejet is. Volt egy szódagyáros, az megrakta a lovaskocsit, s úgy mentek utcáról utcára – megvoltak a törzshelyek, a régi ügyfelek. Tíz üveggel vagy egy ládával rendelt az öreg Tooth, oda is mentek. S akkor kiment a szódavizes kocsishoz, s azt mondja neki az öreg (ezt tudom, mert az uram sokszor emlegette), hogy hála isten, vége ennek a zsidó vircsaftnak. Az ment haza, megmondta az egyik rokonának. Mikor hazajött az öreg zsidó bácsi, fölment a minisztériumba, s elvonták az öreg őrnagy bácsinak a nyugdíját – ezért az egy szóért elvették, a zsidók így álltak bosszút.

Akkor sok ilyen csapás volt. Szegény uram, az itta ám ennek a levét, hogy egy őrnagynak a kölke. Igen ám, de egy erős bástya mellette volt: egy demokrata asszony, egy munkásasszony – az abban az időben nagy szó volt. És ezért az öregeket nem internálták el. Itt van egy nagy szőlőhegy, gyönyörű szép, ide internálták Pécsről a sok gazdag családot – én ezt nem tudom, de nagyon sokat hallottam. Oda ki akarták tenni őket is. S akkor szóltam a sógoromnak, aki a lakáshivatalnál volt, hogy Ferikém, egy kicsit nézz utána, hogy ne így történjen ez meg, és akkor nem tették ki őket. Ez egy védőpajzs volt.

Amikor valami munka volt a tanács körül, a sógorom mindig szólt a húgomnak: Katókám, mondja meg anyukájának, hogy holnap reggel ide lehet jönni dolgozni. A mama... hát ugye, nem tiszta szívéből, de ő is sajnálta anyósomat: idős asszony, szegény asszony, hát egy kis munkát ő is kapjon. Mondja neki a mama: „Editke, gyere, holnap megyünk a püspökségre krumplit válogatni.” „Hát Annuskám, engem fölvesznek oda?” „Ne törődj vele, majd beviszlek én” – és elvitte.

Tudod, volt az a nagy szegénység, aztán, ha volt valami adomány, azt a püspökség osztotta szét. Összehordtak a püspöki udvarba rengeteg krumplit nagy, óriási kazlakba, s akkor ott szegényeknek ki kellett válogatni, mert rohadt volt. És együtt ültek, vittek kis sámedlit... és egy-két hétig ez adott nekik munkát. Aztán akkor ugye, ott egy kicsit össze is melegedett a két öreg, a sors összekovácsolta őket.

Amikor szegény anyósom meghalt, nekem kellett rendbe tenni, kipucolni a lakást, hogy a házigazdának átadjam – de hogy ott mennyi minden volt! A lekvárosüvegtől az ócska cipőig... mint egy ócskástelep, úgy nézett ki a spájz. Mi nem bírtuk támogatni őket, mert nekem is nagyon kevés volt a gyári fizetés, meg a Vilinek is kevés volt a pénze a vasútnál. Szegény öregek nyomorogtak – dacára annak, hogy valamikor házuk volt, meg amikor kint laktak Szaván vagy Bonyhádön, semmi volt nekik vonatra ülni és eljönni Pécsre a Korzó Kávéházba egy feketére vagy teára. Erről le kellett mondaniuk.

Mikor Vili hazajött a fogságból, nagyon boldogok voltunk, de ennivalónk alig volt. Azt lehet mondani, hogy könyöradományt is alig kapott. A Porcelángyárban nekem is olyan kevés fizetésem volt, hogy éppen csak megéltünk, de az uram mindig azt mondta, hogy akármi lesz, mi kitartunk. Volt egy régi ismerőse, aki raktáros volt egy nagy magraktárban a Búza téren. Azt mondja Vili: elmegyek ahhoz, megkérdem,

nincs-e neki valami kis olaja. És elment, hozott egy liter étolajat vagy tökmag olajat, betettük a mélytányérba és kenyérrel kimártogattuk.

Az uramról tudták, ki az apja – az egy pecsét volt rajta. Mivel őrnagy volt az apuka, szegényt mindig piszkálták ezért-azért, mindig kifele állt a rúdja, úgyhogy megtűrt személy volt, és mikor jött egy úgynevezett B-lista rendelet, abba ő mindjárt beleesett. Nem mondták ki nyíltan, hogy a családja miatt, csak rámondták, hogy mivel nyomorék, nem tudja száz százalékig ellátni a munkát (a fő ok ez volt papíron), és B-listára tették.

Mikor a svábokat kitelepítették, akkor volt szegény uram B-listán a vasúton. Feked, az egy hatalmas nagy baranyai falu, és majdnem az egész falu sváb volt. Azokat mind kitelepítették, és intelligens, olvasni, írni tudó embereket keresett a pécsi tanács, hogy segítsenek az összeírásnál. Az uram itt tudott elhelyezkedni, vitte magával az édesapját is. Azt jegyezték föl, hogy ez a család ennyit hagyott itt, ilyen birtokot, ilyen értéket... ez mind fel volt jegyezve, és le kellett a városnak adni. Az embereket meg kocsira tették (úgy, mint a zsidókat) bizonyos megengedett cuccal, úgy vitték őket – hogy Németország melyik részébe, azt már nem tudom. Az ő helyükre hozták át Szlovéniából vagy honnan az embereket, azokat telepítették ide be, meg akik nagyon le voltak nyomorodva, szegény magyarok, azokat tették be az ilyen gazdag birtokokra.

Sokáig járt az uram Fekedre az apjával együtt. Az öreg szimpatizált nagyon a németekkel (ez volt az elve, a zsidókat nem szerette, szegényeket, pedig azok se bántották), és nagyon sok svábot, ilyen öreg parasztbácsikat kimenekítettek az erdőbe. Kimenekítették, megmentették, és aztán még úgy is volt, hogy az erdőből hazajártak szegények – az embernek majd' a szíve hasadt meg –, hogy a kis jószága hogyan van, meg azért kicsit a vagyonát is nézte, hogy épségben van-e. Olyan is volt, hogy az, aki megkapta a gyönyörű vagyont, megismerte azt a sváb családot, és megengedte, hogy visszavándoroljon szép lassan az erdőből, és közösen voltak ott.

Fekeden én is voltam, megnéztem, mit csinálnak meg hogyan. Soha nem felejttem el, volt egy annyira rendes, gazdag ember (ugye, gazdag volt a legtöbb sváb), aki egy csodálatos tűzhelyet adott nekünk, egy vadonatúj, gyönyörű tűzhelyet ide a konyhába.

Mivel az én apám demokrata ember volt, én se voltam olyan nagyon úri kaszt barát, inkább kicsit munkáspárti voltam. A gyárban a főnök nagy kommunista volt, és a felesége ott dolgozott nálunk. Én nagyon sírtam, hogy szegény Vilit B-listára tették – hát, ahogy az asszonyok panaszkodnak. Azt mondja: ide figyelj, én megyek haza, próbálok az Imrével beszélgetni, hátha valamit tud csinálni. Másnap jön a kolléganő, azt mondja: Mondd meg az uradnak, ha belép a Pártba, akkor holnapután mehet dolgozni. Egy hétig gondolkozott: a Pártba ő? – hát kiröhögi a világ! Na, de hát megcsinálta, és visszakerült.

'63-ban megint rászállt valaki, megint jött a politikai kérdés, hogy ki az apád – és akkor kitették a vasútra. Voltak az állomásokon fa- meg széndepók, és volt egy raktáros, aki kiadta a szenet, fát, de azt ellenőrizni kellett, s Vilit, mint ellenőrt a tizenkét állomásra kirendelték. Állandóan úton volt, állandóan a nyomorúság volt, végül annyira összeroppant, hogy azt mondta: Emmi, annyit szenvedek. Hát, mondom, tudod mit, Vili? – hagyd ott, menj el nyugdíjba. Ez '63-ban volt, már nem is volt fiatal, és mivel 75%-os hadirokkant volt, az orvosban volt annyi becsület, hogy azt mondta: Jól van Vilmos, menjen nyugdíjba – s elment. 1963-tól 2000-ig azért elég szépen megállta a helyét. Elment a tanácshoz, mert azért támogatták, mint rokkant embert, és felvett egy kétéves tűzrendészeti tanfolyamot, s azután a tűzoltókészülékeket ellenőrizte.

Míg ő küszködött a munkahelyén, én is küszködtem a gyárban – még kultúrigazgató is voltam. Olyan mozgalmi életet éltem, hogy megválasztottak; volt egy tánccsoportom meg egy kultúr csoportom. Minden évben elmentünk a kultúrházba, és rendeztünk egy szüreti bált.

Egyszer egy szüreti bál előtt elmentünk Gyárvárosba bort venni. Lovaskocsi volt még a gyárban, és azt mondta az igazgató, hogy nyugodtan vigye el a lovakat Toothné kérem, menjen csak, rendezze le, jó kis bort hozzanak. Volt a Géza utcában egy gazda ismerősöm, annak jó bora volt. Hozzá elmentünk, megtöltöttünk egy hordót, föltettük a kocsira. Az volt a szokás, hogy minket, a vevőt megvendégelnek, így aztán bementünk uzsonnára. Szépen megkötöttük a lovakat, de valaki kikötötte, vagy talán elfelejtettük megkötni – nem tudom, de mikor megettük az uzsonnát, kijövünk, nincsenek a lovak. Mit csináljunk? Gyalogoltunk haza a Zsolnay gyárig, megyünk be,

s a lovak benn állnak az udvaron – hazamentek hiba nélkül a nagy forgalomban. De hogy én mit kaptam a szakszervezeti elnöktől meg az igazgató bácsitól!

Amikor '41-ben odakerültem, először a fehér osztályon voltam a raktárban, ahova a fehér porcelán érkezett be – óriási munka volt, nagy érték volt. 1956-ben kiemelték, mert mint régi dolgozónak, nekem nagy gyakorlatom volt, és betettek az eozin osztályra – hétmilliós raktáram volt: oda bejött az áru, válogattuk, raktároztuk, kartonoztuk... Onnan mentem nyugdíjba '74-ben.

Amikor még én is dolgoztam, Vili is dolgozott, szombaton, vasárnap főztem, mert különben ő a vasúton evett, én a gyárban. Gyönyörű ebédlőnk volt a gyárban, és annyira jóban voltam ott is a szakácsnővel, hogy mondja: Emmuskám, jó pogácsát süttőtünk, nem kérsz? Följött a raktárba, kötény alatt hozta a pogácsát, visszafelé meg vitt egy-két figurát.

Mindig jöttek a minisztériumból felszabadulás után, s mindig leltár volt, mindig ellenőriztek. Egyszer hiányzott egy vázánk, egy csodálatos, nagy padlőváza, kézzel festett, nagyon szép rózsákkal. Sírtunk – én is, meg volt nekem egy társnőm, az is –, hogy már mostan mi lesz, megbüntetnek bennünket... mert nagy szigor volt. Jön az igazgató úr (szegény Gál bácsi, isten nyugalomra, meghalt már): Miért sírtok lányok? – Hát hogyne, amikor elveszett egy ilyen nagy váza. „Dehogy veszett el, angyalom, hát én vittem ki az este, mert jöttek Pestről. Reprezentációra írtatok le kartonon”. Nagyon sok ajándékot kaptak az elvtársak: úgy ember nem ment el onnan, hogy nem kapta meg a gyönyörű szép eozin vázákat. Nagyon gáláns volt az igazgató – s le kellett írni reprezentációra.

Anyám egész életében sokat dolgozott. Mikor ötvenéves elmúlt, azt mondta a húgom (már akkor mind a ketten bent voltunk a gyárban), hogy ne engedjük már föl kapálni, majd ő megbeszéli bent evvel a Gál bácsival, az igazgatóval, hogy vegye föl a mamát valaminek, legalább takarítónak. Annyira nehéz már a kapálás neki, viszont ő dolgozni akar, mert nincs nyugdíja, mindig alkalmi munkát csinált a papa mellett.

Behoztuk, tíz évet ledolgozott a gyárban, a végén több nyugdíja volt, mint nekem, mert ő teljesítménybérben dolgozott. Porcelán biztosítékokat meg több apró dolgot is gyártottunk, azokat préselték, és a préselésnél lett egy úgynevezett natja: egy szél, ami az összenyomásnál keletkezik. Smirglivel kellett finoman megfogni s lecsiszolni,

mert utána mázolták, akkor kapta a fehér mázat. Úgy is hívták, csiszolóműhely, ott dolgozott a mama. Olyan szép bért kapott, hogy az első fizetésnél azt mondták a régi dolgozók, hogy hamisítja – ugye, protekcióval került az én anyám be, mivel a húgom átvevő volt a gyárban. Erre azt mondta az anyám: álljon ide mellém egy napra egy meós, akkor kiderül. És akkor bebizonyosodott, olyan ügyes keze volt az anyámnak, hogy száz százalékot teljesített – hát varrt szegény, amíg kint voltunk a pusztaságban, csak itt volt kapa a kezében, mikor napszámba ment.

Nagyon szép nyugdíjat kapott, de megspórolta nekem, hogy ha meghal, nehogy pénzembe kerüljön. Titokban elvitte az OTP-be, és amikor meghalt, akkor egy szomszédasszony nál volt a betétkönyv: Emma néni, itt a könyv, az anyukáé – ilyen becsületes szomszédok voltak.

Apukám '38 óta a tejüzemben dolgozott, de ez bezárt, amikor '45-ben jött a váltás. Egy maszeknak volt egy kaptafa gyára a vasútnál, és szegénykém oda ment dolgozni; minden este egy zsák hulladékot hozott a vállán, olyan erős ember volt. Aztán minden bezárt már – ugye, a maszekok bezártak a kommunizmusban –, a tejüzem is megszűnt, a kaptafa gyár is megszűnt, de közben már ő is lerobbant, már nagyon öreg volt, és elment nyugdíjba.

Nálunk az udvarban az ötvenes években lakott egy fiatal házaspár. Nagyon aranyos volt az asszony, nem is tudta, hogy mi az a kommunizmus, de az ura valahogy besodródott ávósnak. Alföldi gyerek volt, s valahogy besodorták ebbe, még hozzá nyomozónak. De nagyon szegények voltak: láttam szegény asszonyt ahogy ment a fatelepre, s két kis fadarabot hozott, meg szenet hozott – akkor még divat volt a neccháló szatyor spárgából meg műanyagból, abban hozta, mert nem tudták megvásárolni.

De ez rövid ideig tartott, mert ezeket folyton lakoltatták; elmentek Szegedre, ment az egész család, volt kisgyerek, azt is vitték. Na, és akkor megüresedett a szoba-konyha, s olyan aranyos volt a tulajdonos, hogy azt mondta: Emma néni, öregek már a szülei, hozza le őket ide. Nekem addig minden nap föl kellett menni az Anyák útjára a két öreget ellátni: vásárolni, fölmosni, minden. Lehozattam őket ide, elfoglalták közvetlen mellettünk a szoba-konyhát, s szegénykéim, csak itt temettem el őket. Apám már itt halt meg az Alajos utcában 1956-ban.

Ez egy L-alakú ház; van két szoba-konyha – egyikben az anyám lakott, a másikban én –, és az udvarban van egy harmadik lakás, ott lakott a házigazda. Buzánszkyék – az öreg néni és az öreg bácsi, aki szabó volt –, akkor már meghaltak. A fiuk még ma is él, főtanácsosi ranggal ment nyugdíjba. Sokáig ő volt a gazda, de aztán ő is kilépett innen és eladta a házat a Nyitrai családnak – most az a gazda. Úgyhogy mióta én ötven éve odaköltöztem, négy tulajdonos volt, s mindegyik azt a belső lakást foglalta el, az utcaiakat meg mindig kiadták.

Mamám meghalt, apám meghalt, az ő lakásuk megüresedett. Ezt az utolsó új szomszéd megvette, de csak úgy vette meg, ha én elmegyek lakni az udvarba. Bementem az udvarba, és itt ő nekem csinált egy zuhanyozót, egy angolvécét... tehát komfortot csinált, mert ez egy régimódi szoba-konyhás lakás volt. Az udvarból mentem be a konyhába, és a sarokban volt egy rabicfallal elválasztott vécé meg egy függönnyel elválasztott zuhanyozó.

Az előző lakásban nem volt komfort – angolvécénk volt ott is, csak kint volt egy kis vityillóban. Eleinte szénnel, fával fűtöttünk, de később kaptam a gyártól ajándékba egy gázpalackot – amikor kifogyott, csak telefonálnom kellett, s akkor kicserélték.

Énnekem nem kellett volna ebben a lakásban laknom. Amikor az első panellakást átadták, mindig behívott a vezető (a párttitkár vagy a bizalmi): Emma néni, nem akar elmenni egy panellakásba? Nem akartam elmenni, mert nekem volt egy varrónőm, aki ilyenben lakott, és amikor elmentem ruhát próbálni, öt perc múlva már tiszta csurom víz voltam; csak mindig hamar ajtó, erkély, mert nem kaptam levegőt. A panel, nem tudom, miért, ilyen hatással van rám - ezért nem mertem ilyenben lakni. Meg aztán annyira kötődtem ahhoz a kis kerthez, ahhoz a kis földhöz.

Anikó

A nevelt lányom '75-ben született, amikor hozzánk került, totyogó kislány volt, nem is volt még szobatiszta. Az öreganyja hozta oda meg az anyja – nem kellett nekik.

'63-ban én kórházban voltam, és ott feküdt annak az öreganyja is. Akkor én már panaszkodtam neki, mondtam, hogy csak mire megöregszek, ne kelljen bemenni a szociális otthonba – aztán ugye, meghallgatott az öregasszony. Én elmentem

nyugdíjba '74-ben, és nem sokkal az után megjelent ez a barátnőm, ez a kisöreg, már ő is elég trottyos volt. Azt mondja: Figyelj ide, fölborult a leányomnak a házassága, és nem kell a fiú anyjának se a gyerek, ez a kislány. Én már hat gyereket fölneveltem, három fiút, három lányt, én nem akarom az ő gyerekeit is, mert nekem nincs ahhoz erőm.

Először egy másik lányához vitte a kislányt, mert annak nem született gyereke, de ott nagyon komisz volt az ember. Amikor az öreg néni kiment látogatni a lányát, a kisgyerek bent ült egy lavórban és hatalmas sírást rendezett. Mondja, miért sírsz kislányom? – hát belenyúl a vízbe, forró víz volt. Rögtön kikapta a kislányt a forró vízből, fölöltöztette, vonatra ült és hazajött. S másnap eljött énhozzám, akkor jutott eszébe, hogy én akarok egy gyereket az állami gondozásból, hát akkor próbáljam meg. Megbeszéltem este az urammal, az anyámmal, a háziasszonyommal: Majd fölneveled itt az udvarban, Emmuskám – az mondja –, hozzád el.

Nagyon szorgalmas, aranyos kislány volt. Nagyon szeretett dolgozni, mindig lemosta a tűzhelyemet, meg lemosta a konyhakredencet, mindig takarított – igaz, hogy az öreganyja is. Annyira a sport felé hajlott, hogy még női csapatban is futballozott. Érettségi után testnevelés szakra jelentkezett, mert sportvonalon valami oktató akart lenni, de nem felelt meg a tornán; ott is elhúzták, mert egy rosszakaratú ember volt a tanár. Akkor fogta, abbahagyott mindent és ment Németországba.

Az uram úgy szerette, hogy azt elmondani nem lehet. Könyörgött neki: Ne menj el kislányom, tudsz már szépen beszélni angolul, németül perfekt (nagyon jó nyelvérzéke volt), jön ez a ronda milliomos bagázs, lesznek itt helyek, el tudsz helyezkedni. De hát voltak olyan barátnői, akik babysitterek voltak kint Münchenben, s annyira jól ment nekik, hogy csalták ki: Gyere Anikó, meggazdagszol... Tíz éve van kint. Azoknak már van lakásuk, de őneki nincs még semmije, annyira nincs, hogy kikapcsolták most a telefont, és nem tud nekem még telefonálni se.

Elment pultoslánynak egy bárba, s nappal meg valami egyetemet végez, gazdaságpolitikát tanul, mert azt mondja, ő nem akar cselédeskedni, ő tanulni akar, ő mindig nagyon jó tanuló volt. De azt mondja, olyan professzorok vannak, hogy nem nagyon szimpatizálnak a magyar lányokkal. Van, amelyik annyira kiforgatja, hogy nem felel meg.

Két éve láttam Budapesten karácsonykor. Én fölmentem Pestre, ő odáig lejött valami fapados repülővel, s akkor ott találkoztunk.

Családok között

Amikor '38-ban Pécsre kerültem, láttam ezeket a nagy házakat, hogy de milyen jó élet van itt. Nem voltak szántóföldek, állatok... Nagyon tetszett ez a miliő – hát rá is fizettem.

Nekem nagyon tetszett a nagyvilági élet, azért is csábítottam el a kedves Vilmoskát. Engem egy bosszú irányított... vagyis egy fogadalom. Mert ugye, amikor szegény anyám azt akarta, hogy a gróf előtt megjelenjen az én apám tisztán és rendesen, akkor én mást se láttam, mint hogy örökösen ruhát súrolt – fateknőben kefével, mert nem volt gép –, inget vasalt minden reggel. Na, mondom, énnekem nem kell iparos ember, majd én megmutatom, hogy nem súrolok. Meg is mutattam – aztán belecseppentem egy jó kis szegénységbe. Mondta is anyám: Látod, az öcséd iparosember, s már lakást is vett saját magának meg a két lányának is, neked meg nincs semmid. Kellett neked úriember? – kaptál egy nyomorékot, akit pátyolgathatsz, meg a semmit.

Az én szüleim nagyon nehezen fogadták el Vilit, pedig olyan jó gyerek volt: tisztelettudó, nagyon-nagyon finom ember. Apám nem helyeselte, hogy ilyen úri kasztba keveredünk bele, mindig mondta: mit keresel te ott? Nem szerette egy életen át, bár tisztelte az uramat – az is végtelenül az apósát. Mint ahogyan az ő szülei engemet nem fogadtak el, ugyanígy az enyémeik sem fogadták el Vilit – úgyhogy vergődtünk a két család között.

Tudod, mi volt az elégtétel? Mikor '80-ban jött a szomszédjuk, hogy Emmuskám, gyertek el, mert az anyósod járkál a szobában. Hallották a háziak, mert ők laktak a belső részben, az őrnagy úréknak meg odaadták az utcai felet, mert őnekik is számított, hogy jól fizetnek érte. Hát akkor el is mentem. Addig szegény anyós esett-kelt, tiszta zöld-fekete volt az arca, mindene. Apósom már nem élt, egyedül volt. Másnap reggel mondtam a körzeti orvosnak, Puskás doktornak: Doktor úr, mit csináljak? Azt mondja: Nincs más angyalom, vitessük be ide a négyszáz ágyasba. Hívott mentőt, s akkor betettük szépen s elvittük. Kérdezi a mentős: Kije magának ez

a néni? Mondom, az anyósom. Megszólal az ágyon – „Nem, a lányom.” Utolsó pillanatában fogadott el lányának. Másnap meg is halt.

Addig is beszélgettünk, de nem fogadott el. Mikor nyugdíjba mentem, ő még élt szegénykém, s mindig a délutáni misére ment el a Barátokhoz. Voltak neki öreg barátnői, azok is ott voltak. Egyszer kérdezi tőle egy barátnő: te Editkém, ki ez a fiatalasszony, aki mindig kíséretet? – Hát a menyem. Mondja a barátnője, nem is tudtam, nem is mondtad soha, hogy neked van menyed. – hát csak néztem. Mondtam az uramnak otthon: Vili, mit szólsz hozzá? De nem szólt semmit, neki a nevelőanyukája volt, nem nagyon szerette.

Az anyósomat nem nagyon szerettem én sem, apósomat már inkább; az öreg valahogy simulékonyabb volt. Amikor Vili kiment a frontra, az apja olyan szép szöveget írt az imakönyvembe. Itt is van: „Jézusunk megvédi és oltalmazza az uradat. Vili fiam remélem, baj nélkül Isten segítségével hozzád vissza fog kerülni a nagy háború végén. Dicsértessék a Jézus Krisztus”.

Vili édesanyját apósom mindig elmondta minden művész-kurvának. Festőművésznő volt az anyukája, és nagyon érdekes, hogy lehordta mindennek az apuka, de a munkája, az kellett, az szépítette a lakásukat csodálatosan. Amikor apósomék meghaltak, ott maradtak a képek, mi meg elhoztuk. Ezek a képek most Budapesten vannak, mert a húgom egyik unokája nagy gyűjtő. Ez a fiú építési vállalkozó, szóval nagyon jó módú ember. Eljött hozzám (még az Alajos utcába), és amikor a falon meglátta a képeket gyönyörű, mély keretben, azt mondta: „Panni tánti, hadd vigyem ezeket el Pestre!” – s mind leszedte a falról a képeket, fölpakolta és elvitte. Nem mondom, hát a mama azt mondta, így van biztonságban, mert ez érték.

Egyszer megint jött ez a gazdag rokongyermek, aki elvitte a képeim. Az anyyira röstellette, hogy amikor bejött a szobába, és semmi sem volt a falon, azt mondta: Panni tánti, úgy fáj a szívem! Miért nem vártam meg, amíg te végleg elmész az otthonba? – akkor is ráértem volna ezt elvinni. Nem akarod, hogy visszahozzam? – Hát mondtam, ne butáskodj.

Xavér utca

Amit csak Horthynak meg Rákosinak, meg a minisztereknek csináltunk porcelánból, mély kobalttal arannyal étkezőket, egy olyan étkezőm volt – azt meg a lánynak, ennek a fiúnak a húgának kellett adni. Mondta a húgom: „Nem kell ez már neked arany testvérem, add neki a szegény gyerekeknek!” Eozin? Hatalmas! Azok a kaspók, azok a gyönyörű munkák, meg mokkakészlet, teáskészlet, szendvicskészlet, süteményes készlet – többmillió forint egy készlet! „Ezt az Öcsinek ugye, odaadod, angyalom?” – persze, hát nem hozhattam a szociális otthonba.

De a húgom, ő azért fáradhatatlan volt, amikor már kezdtünk leesni a lábunkról, én is meg az uram is. Az én húgom lejárt hozzánk Budapestről... vagy kocsival az Öcsi. Én akkor ennek nagyon örültem, mert ez az ápolást érintette. '74-ben elmentem nyugdíjba, nyolcvanvalahányban még nem halt meg a mama, és nem is kellett még nagyon ápolni, de öreg volt. Én is beteg voltam, és a nagy mosástól valahogy kaptam egy ekcémát. Ha mást nem, a mamát el kellett látni, és ha géppel is, de akkor is mosni kellett. Az biztos, hogy a húgom fáradhatatlan volt: lejött Budapestről és rendbe tett mindent. Hát persze, hogy odaadtad mindenedet, hogy segítsen – pláne, amikor kezdtem én is betegeskedni.

'89-ben kezdtem lerobbanni. Előtte kicsi gyöngélkedés volt, de akkor már elég beteg voltam ahhoz, hogy elhatározzam, hogy engem megműtsenek. Gyomorrák. Az utolsó műtét itt a Megyei Kórházban volt '97-ben, és a doktor azt mondta, amikor itt feküdtem a betegágyon, hogy adj a négyszáz ágyas a kemót, majd velük ezt elrendezik. De azt mondták ezek nagy rákos-gyógyítók, hogy nem, nem adják ki a kezükből a kezelést, inkább a beteget hozzák ide át. És így kerültem a négyszáz ágyasba, ők gyógyítottak ennyire meg, hogy itt vagyok – hogyha meglátnának, akkor elájulnának, hogy még élek.

Eljött az öcsém két lánya, eljött az anyuka – az öcsém már nem élt. Volt egy külön lakásuk, amit kiadtak. És amikor odajöttek énhozzám, akkor azt mondtam: Lányok, fogadjatok oda abba az üres lakásba, amit most kiadtok bérbe. Fogadjatok el, a százezer forintot leteszem. Adtok egy kis kosztot, és ha mondjuk, egy kicsit beteg vagyok, akkor ti ketten tudtok engem egy kicsit ápolni. Azt mondja a sógornőm: Ez ennyi, ez ennyi, ez ennyi... – hát drága Pannikám, nem elég a százezer forintod. És a rokoni szeretet? – az mondjuk, ha úgy veszem, akkor azért ugye... „Jól van Irénkém, nem elég a százezer forint.”

Akkor elkezdtem keresgélni: ápolás. Nem elég, semmi sem volt elég. Maszek, állami... – mindegyik ezeket kért azért, hogy eljött és megnézett. Nem találtam egy olyan emberre, aki azt mondta volna, vállallak.

Azt, hogy idekerültem a Xavér utcába, a szomszédasszonyomnak köszönhetem, mert négyszáz ember volt előttem, négyszázan várakoztak a szociális otthonra. A szomszédasszonyom egy drága jó lélek, bár ateista. Mindig mondtam, drága Ancikám, egy kiló liszt vagy egy kiló zsír, vagy kis olaj kellene – bármi kellett, ő mindig hozott. És ő mozdult meg a tanácsnál, mert ő ülnök is volt, szóval őneki egy szavába került az egészségügyi osztályon (vagy nem tudom, hogy lehetett elintézni), és mondta: „Emmikém, jelentettem, holnap ki fognak jönni”.

Mikor bejöttem ide, már üres volt a lakás. Egy gyomorbajos asszony mindent elkövet, hogy a gyomrán segítsen, úgyhogy annyi automata gépem volt meg edényem... majdnem minden kis spórolt pénzemet ebbe tettem – azt a szomszédasszony megkapta. A szobának a mozdítható bútor részét, a fotelt, a négy széket, az ebédlőasztalt, azt Évike vitte el a szőlőjébe. A nagyszekrényeket bedobták a spájzba – aki nekem kiadta a lakást, mondta, hogy majd úgyis kiadja bútorozva, akkor majd pont jó lesz, hogy megvannak. Egy hónapra rá jött ez a szomszédasszonyom, azt mondja: „Na, most van a gép a házad előtt, most őrlik a bútorodat föl”.

Mondom, édesanyám, hogyhogy őrlik? – hát azt mondta a Nyitrai úr (ugye, az volt a gazda), hogy majd jó lesz. Azt mondja, nem kell, mert akik jöttek lakók, hoztak magukkal drágább bútort, ez meg csak farostlemez. A Zala Bútorgyár, amikor először kihozta ezeket a szép kis bútorokat, akkor még másik, rendes fabútorom volt, de nekem ez a modern kellett – jól van, megkaptam, aztán most föl lett őrlve, és fűrészpor lett belőle. Hát ezt mind átélni drága kicsi angyalom – és átéltem, és itt vagyok, és van kedvem megszólalni.

Nekem nem kellett volna idejönni, a húgom nagyon akarta, hogy én menjek Budapestre – hát ők milliomosok, az unokája azt se tudja, hány lakása van. Egy külön lakást a testvéremmel együtt lakhattam volna. De ha elmegyek, és a húgom előbb meghal? – a fiú nem köteles engem eltartani vagy gondoskodni felőlem, hát én senkije se vagyok neki.

A húgom mindig azt mondja: nem kell neked itt lenni, ott van egy külön szobád berendezve, ott van üresen a lakás. Na, de itt is a négy fal közt vagyok, ott is – ők élik a világukat, csak nem fognak velem foglalkozni azért, mert itt van egy kilencvenegy éves rokon? Ott meg volna most a nagy kényelem, de minek kell nekem nagy kényelem, minek már? Ott is csak egy ágy van, egy tiszta ágy van. Itt azt mondom az egyik lánynak, Évikém, van egy kis szennyesem, légy szíves mosasd ki – ott kinek mondjam? Itt minden pillanatban van egy orvos, van egy ápoló, idehozzák a gyógyszert... Itt már megszoktam, én nem megyek el. És úgy érzem, itt rokonszenves is vagyok, szeretnek.

És azt hiszem, tűrőképes is vagyok, türelmes is vagyok, és ha már itt lakok, úgy próbálok helyezkedni, hogy kicsit szép legyen. Mert itt vagy, idetartozol. Tavaly hoztattam virágokat, minden oszlopon egy-egy ilyen hatalmas futóvirág volt – az idén nem tudom, van-e már a piacon.

Régen az apácáké volt ez az otthon. A szoba, ahol most négyen vagyunk, ez volt a kápolna – így hívják a mai napig. Sose gondoltam volna, hogy a drága jóistennek a kápolnájában, egy felszentelt helyen élek majd kilencvenegy évesen.

Fényképalbum

Fénykép címe :	Négyéves koromban
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	Homokszentgyörgy
A fénykép készítésének éve:	1922 körül

Apám egyik nagynénje Emma volt, és mivel az anyám Anna, így lettem én Emma és Anna. A hivatalos papírokból, a gyárban, itt is, mindenhol Emma néni vagyok vagy Emma, csak kimondottan a családi körben nem. Otthon az apám meg az anyám mindig Pannikának becéztek, és aztán a húgom is, öcsém is, sógornőm is... a rokonságban mindenhol Panni vagyok.

Amikor én megszülettem, az Trianon éve: 1919, Somogytarnóca – ezen a Széchenyi birtokon volt az apám főgépész. Végigkísérték gyermekkoromat a Széchenyi birtokok, mert a sors mindig továbbvitte az apámat. Somogytarnócán cselédség élt, az pusztaság volt. Este ugye, mi van a cselédnővel? – összeülnek, mint falun a kocsmában. Az én apám szocdem volt: érettségizett, felvilágosult ember, igazi demokrata. Nagyon szeretett olvasni, bejárta az egész világot – hát esténként

összehívta őket, mesélt a világról, s fölvilágosította kicsit ezeket a cselédembereket a jogaikról. De aztán valaki besúgta, s másnap elvitték a csendőrök Barcsra, és ott bezárták.

Amikor kiengedték, azt mondták neki: Horváth úr, megkérjük, lépjen tovább – és áthelyezték protekcióval Homokszentgyörgyre, egy másik Széchenyi birtokra, ott is gépészi ranggal. De arra nagyon emlékszem, hogy utána még évekig minden hónapban – még Pécsen is – jelentkeznie kellett a rendőrségen. Ez végigkísérte, mert azt mondták rá, hogy kommunista.

Homokszentgyörgy csodálatos, nagy falu volt. Itt laktak anyukám szülei, testvérei. Nagypám a vasúton dolgozott, pályaőr volt az állomáson vagy váltókezelő. Szép, nagy háza volt, még a kert is úgy előttem van: két oldalt az út szélén jó sárga, nagy szemű egres volt. Én úgy teleettem magam egressel, hogy míg élek, nem felejem.

Becsukom a szemem, és az egész falut látom. Az anyám fiútestvérjének csodálatos, nagy családi háza volt. Mikor később Lajosházán laktunk, még akkor is sokszor voltunk náluk vendégségben – ugye, ott is voltak barátok, lányok első unokatestvéreink. Ott már volt előszoba, parádés szoba az utca felé (tehát a tisztaszoba), meg egy pici szoba, ahol aludtak. Két ágy volt, alatta supedli – ez egy kis kerek, kihúzható lap; hogyha jön rokon vagy valaki, az nagyon jó megoldás. Mi, gyerekek nagyon szerettünk rajta aludni.

Homokszentgyörgyön is volt grófság, de ott nem volt olyan nagy birtok. A református templom egy gyönyörű dombon áll, attól jobbra volt egy úgynevezett árendásház vagy árendás szoba, azt bérbe vette apám, és ott laktunk. Itt született először az öcsém, aztán a húgom. De mindig mondta a mama, hogy nagyon sokat kellett fizetni meg dolgozni, és apám se nagyon érezte ott jól magát, ezért onnan is továbbmentünk.

A fénykép címe :	Családi vendégség a prэшáznál
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	Pécs
A fénykép készítésének éve:	1941.
Kulcsfigura:	Rabb Anna

Ez a fénykép egy vendégségben készült Pécsen, a prэшáznál, ahol 1940-től '42-ig laktunk. Édesanyám húga, Júlia és az ő férje volt nálunk – örültek, ha bejöttek hozzánk, mert nagyon közel álltak egymáshoz. Akkor éppen itt voltak Pécsen, és kimentünk a szőlőbe, mert szerettek ők is a természetben lenni. A kép bal szélén ül a tántim férje, aztán ez a Julika, a húgom, Kató, Laci öcsém (ő áll), édesanyám, én és édesapám.

Mikor 1938-ban beköltöztünk Pécsre, anyám ugye, mint falusi asszony munka nélkül nem tudott megenni. Lajosházán ő csak a kiskertünket művelte meg néha varrt, de papa mellett akkor még nem kellett napszámba mennie. Szegény itt állt be a robotba; följárt a szőlőbe kapálni. A Mecsek-oldal köves; itt a szőlőt csak villakapával lehetett kapálni.

A Mecseknek ez az oldala majdnem végig az apácák szőlője volt, itt volt a rendházuk is. Van egy nagyon szép templom is itt a Rókuson fönt, meg van ott egy forrás.

Donátus van arra, azt hiszem Donátusi Templomnak is mondják azt a kis templomot; mellette megy föl egy út a hegyoldalba. Egy rőfös kereskedőnek volt hatalmas szőlője ott, meg egy nagyon régi pécsi családnak – mi csak úgy tudtuk: a Kegyelmes Asszony Villája. A szülészeti háta mögött van egy szűk szurdok, ami fölvezet ebbe a villába s a présházhoz. Anyám mindig nagy szőlő barát volt, meg ott is dolgozott, s akkor megtudta, hogy az a présház kiadó. Nagyon szép ház volt: itt volt egy szoba, itt, volt egy előszoba, középen meg egy kamraszerűség. Ide jöttünk lakni, s innen kerültünk később az Anyák útjára.

Mikor itt laktunk, már akkor erős gyerekek voltunk: az öcsém is, én is, a húgom is. A húgom az Alkotmány utcában egy kis tejboltban volt tejkihordó, én már a Porcelángyárban dolgoztam, az öcsém meg a Hadház utcában volt inasgyerek egy lakatos embernél.

Apámnak télen mindig a havat kellett lapátolni, hogy le tudjunk jönni a Megyeri útig, mert ott volt a villamosmegálló, ott szálltunk fel reggelente. Szegény a szülészeti hányta a havat, mert amikor leért a Sörgyárhoz, ott már minden gazda söpört a háza előtt, de míg a szőlőből leért ezen a nagy szurdokon, térdig érő hóban, az nagyon nagy strapa volt. Nem is bírta sokáig, ezért '42 körül elköltöztünk az Anyák útjára.

A húgom, Kató már férjes asszony volt, mikor itt a szőlőben voltunk – 16 éves volt, mikor férjhez ment. Feri sógorom a pécsi városházán a földhivatalban dolgozott; tíz évvel volt idősebb a húgomnál. Kató mindjárt terhes lett, de méhen kívüli terhessége volt, és az úgy tönkretette, hogy nem lehetett neki gyereke. Akkor örökbe fogadott egy kislányt, egy pici pólyásbabát, akinek az anyukája meghalt a szülésben. Fölnevelte, iskoláztatta, és mikor ez az Ági már tizennyolc éves lett, még Pestre, a Zeneakadémiára is beíratta. Zenetanári diplomát szerzett a nevelt lánya, és később híres magyarnóta énekes lett.

A fénykép címe :	Vendégség a prэшháznál 2.
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	Pécs
A fénykép készítésének éve:	1941
Kulcsfigura:	Rabb Júlia

Ez a fénykép is a prэшháznál készült, amikor Julika tántim (jobbról a második) és a férje nálunk vendégeskedett, de itt már a húgom férje is rajta van. A bal szélén van édesapám, aztán édesanyám, a húgom, Kató, mögötte Laci öcsém térdel, mellette Kató férje, azután én, Julika nagynéném és a férje.

Édesanyámnak két édestestvére volt: Ferenc, a bátyja, és Júlia, a húga – gyerekkoromban ők is Homokszentgyörgyön éltek. Julika nagynéném a férjével Gyulajra ment, ott volt egy vízimalmuk bérbe'. Gyulajon volt a férje molnár, és ott nőtt fel a két lányuk. Az egyik lány, Hajni Dombóvárra ment férjhez, és amikor az apja meghalt, az anyukát fölhozta magához; itt is van eltemetve ez a Julika a dombóvári temetőben. Dombóvár mellett két téesszől rakódott össze az állami gazdaság, Hajnal ott volt főkönyvelő, onnan ment nyugdíjba. Most 82 éves, Új Dombóváron lakik egy gyönyörű családi házban egyedül – ott se lett gyerek.

Fénykép címe :

Interjúalany neve:

A fénykép készítésének helye:

A fénykép készítésének éve:

Kulcsfigura:

Édesapám a pécsi vágóhíd építkezésén

Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma

Pécs

1938/1939.

Horváth Sándor

1938-ban költöztünk be Pécsre Lajosházáról. A nagynéném férje Pécsen a Sörgyár tulajdonosának a parádés kocsisa volt. Én egyszer látogatóba jöttem a pusztaságból ehhez a nagynénémhez – egy kislány, egy serdülő kislány ide Pécsre –, és a fia, aki három-négy évvel idősebb nálam megmutatta a belvárost, a Király utcát... Mentem haza s mondtam: Jaj, papám, hogy milyen gyönyörű házak vannak! – ugye, mi akkor kis viskókban laktunk. Olyan gyönyörű házak vannak, jöjjünk ide lakni be! Egy álló hónapig Pécsen meséltem, de még két évig kellett könyörögni, míg apám azt mondta, felmond, és bejövünk Pécsre lakni, mert a gyerekek így akarják. Végül

meghozta ezt az áldozatot – áldozat volt, mert apám már akkor sem volt fiatal ember, és ő addig ugye, főgépész volt Lajosházán, s mint iparos embert mégis megbecsülte, kicsit kiemelte a grófság.

Pécsett nehéz volt megszokni ezt a légkört, az új embereket, új szomszédokat... ahhoz is kellett ismeretség, hogy valami kis munkához jussunk. Apám géplakatos volt, de minden munkát elvállalt; amikor '38-39-ben építették a vágóhidat itt Pécsett, még az építkezésen is dolgozott – próbált megélni valahogy. Itt a képen éppen a mérlegnél áll, valamit mázsáznak *(jobbról a második sorban a második)*.

Aztán már hamar el tudott menni az OMTK-ba (Országos Tejipari Központ – a szerk.), mert keresték az iparos embereket. Ott a gépeket kezelte. Ez egy tejgyár volt a Rákóczi úton – nem tudom, ma hogy hívják, már nincs is meg talán. De akkor még kannákba' hordták össze a tejet, és volt egy üzem, ahol üvegekbe mérték, literes, félliteres üvegekbe – még házhoz is vitték.

Az én apám története Balatonföldváron kezdődött. Édesapját nem ismerte, az anyuka is korán meghalt – róluk nem beszélt soha, a nagyszülőket apai részről nem ismertem. Volt két nagynénije, azok nevelték; a két öreglány nem ment férjhez, senkijük sem volt, csak ez az egy fiú. De nem nagyon boldogultak a gyerekekkel, mert amikor apám már nagyfiú volt és leérettségizett, akkor abbahagyta az iskolát. A nagynénik tudták volna taníttatni, mert földbirtokosok voltak, de ő már nem akart. A nagynénik azt mondták: hogyha nem tanulsz tovább, akkor a lakatosságot, a géplakatos mesterséget tanuld ki – így került neki szakmája.

Házassága előtt apám sokfelé járt, olyan kis vándormadár volt, mert ugye, ezek a régi iparosemberek mindig mentek. A katonaidejét hajón töltötte le, állítólag azon a hajón, amin Horthy – hogy aztán ez igaz vagy sem, azt nem tudom, de mindig így mesélte, és nagyon érdekes volt. Harminckét éves volt, amikor megnősült.

A fénykép címe :	Önarckép 1940 körül
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	Pécs
A fénykép készítésének éve:	1940 körül

Amikor Pécsre kerültünk, én egy nagyon-nagyon úri családhoz szegődtem be mint kis mindeneslány. A Károlyi-család régi pécsi család volt; a férfi idős bácsi, főtanácsosi rangban ment nyugdíjba. A néni, akinél dolgoztam, nagyon szeretett; ő tanított meg finoman főzni. Én egy szolid, pusztáról bekerült lány voltam, más, mint egy városi lány, aki elmegy valaki cselédjének. Nagyon szeretett és nagyon vallásos volt, az Irgalmasokhoz járt templomba. Az Irgalmasok kórusában ismerte azt a hölgyet, aki a Porcelángyárban főkönyvelő volt, szóval tótumfaktum, a tulajdonosnak nagyon jó embere. Hallotta a néni, hogy elég jó hangom van, összehozott vele, s onnantól én is az Irgalmasoknál énekeltem a kórusban. Igen ám, de elcsaltak a nénitől – menjek oda takarítani az Irgalmas Kórházba. Hogy én mennyit mostam azt a folyosót, azt nem lehet elmondani! – fél évig, nem tovább.

Ahányszor megláttam, hogy a nővérek jönnek kötözni a sebészeti osztályra, letettem a partvist, odaosontam és néztem – s az orvos azt észrevette. „Mit keresel, te kislány itt?” „Hát én – mondom – nagyon szeretem az egészségügyet”. Kérdi: „Ezt a kötözést, amit én most végbevittem, ezt maga itt áll és nézi?” Mondom, igen. Másnap hívat a prior úr: „Emmuskám, nem akar maga ápolónő lenni?” „De – mondom – én akarok, énnekem van kedvem”. Elmentem haza, azt mondtam a szüleimnek, szeretném ezt elvégezni, nem akarok cseléd lenni meg takarítónő. Nagyon örült az apám: aha, megmozdult a lánya.

Másnap jelentkeztem, a prior úr elintézte, és másfél évig Budapesten az Irgalmasoknál tanultam ápolónői tanfolyamon. Ott laktam Pesten; az Irgalmas Rendben volt szoba, ott laktak a nővérek. De egyszer csak jött egy levél: mondjak föl másfél év után – már nem tudom, hány vizsgám megvolt –, mert „azt hallottam, kislányom, hogy te az éjszakában vagy kint”. Hát ki szoktunk menni, facér lányok a pestiek közt, ott tanultam az életet meg. Szigorúan írt apám a vezetőségnek is egy levelet, hogy kéri a lányát haza. Másnap mondták, hogy bár magáról semmi rosszat nem hallottunk, és ez csak pletyka lehet, de ezt meg kell csinálni – menjek haza, mert apa így akarja, s nem lehet a szülő ellen tenni. Jól van, mondom, akkor elmegyek haza. Nagyon el voltam keseredve, nagyon sírtam – még ma is majdnem sírni tudok. Itt nagyon-nagyon keresztbe törött az életem. Nem lettem ápolónő.

És akkor jött ez az Ilonka, ez a főkönyvelő nő: Jaj, csakhogy itt vagy! Ne keseredj el, holnap fölveszlek a Porcelángyárba. Ne keseregj, nem leszel ápolónő, bejössz a gyárba. Ez volt 1942-ben – és ott ragadtam. Apám azt mondta, van neked itt szülőháza, van rendes állásod... nagyon örült, amikor bekerültem a gyárba.

A fénykép címe :	Férfem és én az esküvőnk évében
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	Pécs
A fénykép készítésének éve:	1943

Ez igazából két igazolványkép, de az esküvőnk évében készült. Azt hiszem, igazolványképből vágtam ki; olyan jó kis fotó volt, hogy megörökítettem, eltettem. 1943-ban mentem férjhez. A húgom repült ki először '41-ban, utána én következtem, aztán az öcsém, amikor már letette a mestervizsgát és kész ember volt.

Volt nekem egy barátnőm a gyárban, a Manci. Ez a barátnőm az Alajos utcában lakott, ott tanyáztunk mindig munka után. Egyik nap rossz idő volt, mentünk haza a gyárból... „Ne menj még haza Emmikém!” – mondja Manci. A házukkal szemben volt az Alajos utca 2. Még ma is megvan, kultúrház, akkor altiszti kaszinó volt. Jöttek a karpaszományos urak oda kávézni, kuglizni, mi meg – ő olyan jó, belevaló menyecske, én meg belevaló lány voltam – kikönyököltünk az ablakba. Ott is kikönyököltek a fiatalemberek, és megismerkedtünk. Megismertem Tooth Vilmos urat, mint karpaszományos tizedest. Odajött, bemutatkoztunk, s addig ment, addig ment, míg összebarátkoztunk. Ez 1941-ben volt, így ismerkedtünk meg a férjemmel.

Vili nemsokára leszerelt, de akkor még javában katona volt. Őrnagy volt az apja, és azt mondta neki, ha én tiszt voltam, te is végezd el a katonai akadémiát. Vili sokszor még lóháton is eljött a prэшházhoz, ahol akkor laktunk, mert tüzér volt, s ezek lóháton mentek gyakorolni. Itt a szülészet háta mögött van egy szurdok, arra mentek, s közben belovagolt énfelém is. Azt mondja apám: „Meg ne lássam még egyszer ezt a lovas gyereket itten, mert nem tudom, mit csinálok vele” – már akkor nem tetszett neki. „Ne vágjon itt föl a lovával!”

A szomorú dolog az volt, hogy Vili nem merte otthon megmondani, hogy engem feleségül vesz. Akkoriban az úrigyerekeknek volt úgynevezett tearuhájuk: egy sima fekete nadrág és egy sötétebb vagy világosabb csíkos kabát hozzá – a fiatalok ebben jelentek meg. Ezt úgy kilopta a házukból, hogy senki észre sem vette. Az öltönyt szépen becsomagolta, hogy ha megkérdezik, azt mondja, viszi a szabóhoz tisztogatni. Aztán átöltözött a barátnőmnél, a Városházán elintézt mindent, és elmentünk megesküdni. Teljes titokban akartuk tartani.

A Széchenyi téren van a Városháza, vele szemben a sarkon volt egy orvosi műszerbolt, és itt volt az én anyósom húgának a férje üzletvezető. Kijöttünk a városházi esküvőről, és ő kinn állt az ajtóban. Hát ez rögtön telefonált a szülőknek, hogy Vilmos most esküdött, most jöttek ki a Városházáról.

A szüleim tudták. Nem helyeselték, egyáltalán nem helyeselték, de azért nem tudták tiltani, mert amit én kimondtam, annak úgy kellett lenni. Otthon laktam, az igaz, de én már önálló, dolgos ember voltam. A nagynéném is tudta, mert őhöz mentünk nászéjszakát feküdni a Tavasz utcába. A nagy ebéd itt volt a szüleimnél az Anyák útján, aztán éjszakára, alvásra átmentünk oda; a nagynéném kint aludt a konyhában, mi meg a szobában.

Ez volt a titkos esküvő. De mikor már meg voltunk esküdve törvényesen (én tiszta feketében, fekete kosztümben), akkor azért nem nyugodtam, míg a templomi esküvőt meg nem tartottuk. A Barátokhoz jártam már előtte is mindig misére, s akkor a plébános úrral megbeszéltem, hogy eskessen meg bennünket. Mondta, hogy nyugodtan, nem kell ide fátyol sem, semmi sem angyalom – templomban itt esküdtünk a Barátoknál. A templomi esküvőre senkit sem hívtunk, csak a tanút, egy jó ismerőst; a Városházán is ő volt a tanú. Kályhás, híres kandallós volt a családja:

Vigan család, pécsiek mind. Baráti körben ismertem meg őket, és mondták, hogy benne vannak ebben az összeesküvésben.

Szóval úgy rendeztük a dolgot, hogy nem volt parádés. Mikor látom a szép menyasszonyi ruhákat, mindig kicsit megkalapál a szívem: hát, Emmuskám, te ebből kiestél. Na, de aztán nem is lehetett volna ebből nagy parádét csinálni, mert utána nem sokkal jött a háború. Alig esküdtünk meg, alig voltunk boldogok, Vilit elvitték katonának, vitték a frontra, és kezdődött a szenvedés.

A fénykép címe:	Barátnőimmal a Zsolnay Gyárból
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	Pécs
A fénykép készítésének éve:	1940-es évek vége
Kulcsfigura:	„Manci”

Nem emlékszem, hol készült ez a kép; két barátnőmmel vagyok rajta; a Zsolnay gyárban dolgoztunk mind a hárman. Középen van Manci, a szőke démon – mindig hidrogénezte a haját, még öregkorában is, nem tudta elképzelni, hogy ő ősz legyen. A legjobb barátnőm volt, még akkor ismerkedtünk meg, mikor a gyárba kerültem, és egész végig, haláláig, nyolcvan-nyolcvankét éves koráig barátnők voltunk. Az Alajos utcába is azért költöztem, hogy szomszédok legyünk, mert ő is ott lakott.

Manci sokkal, majd’ 15-20 évvel idősebb volt nálam. Régi-régi altiszti családból származott, az édesapja törzsőrmester volt. Férjhez ment, született két fia, de nagyon korán özvegyasszony lett: mikor megszülettek a gyerekek, a férje tüdővészben meghalt. Bátor asszony volt, le a kalapot előtte, mert a két fiúgyermeket fölnevelte egyedül, a Zsolnay gyári keresetéből iskoláztatta őket. ’56-ban eldisszidált az egyik fia Kanadába, és később kivitette maga után az anyját is, de Mancinak nem

tetszett kint, s hazajött. A másik fia, Tibor Fonyódon élt, ahhoz költözött, ott halt meg nyolcvanas években.

A Zsolnay gyárban először a fehér raktárba kerültem. A gyár tulajdonosa a Zsolnay Bébi volt. Stefániának hívták akkoriban Pécsen az árvaházat, annak volt ő a vezetője – mi csak úgy neveztük mindig, hogy a Bébi nagysága. Ott lakott a gyárban, valami leszármazottja volt a Zsolnay családnak ez a Bébi. Aki a gyárat vezette, az a Márta nagyságos asszony volt, annak meg a férje volt Zsolnay ivadék. Nagydarab asszony volt, de nagyon szépen vezette a gyárat, szigorúan. Néha lejött és elbeszélgetett velünk. Nem volt még akkor külön termük, a raktárban rendezték az értekezletet. Hosszú, nagy raktár volt hatalmas asztalokkal – amikor leszállították az edényt, arra tették. A Márta nagysága este bejött: Lányok, készítsétek elő az asztalt! Aztán a művezetőket összehívta, és tovább utasította őket, elmondta nekik a teendőket.

Jóban voltam a lányokkal. Csak egy üvegfolyosó választotta el a raktárt, a festészetet meg a matricázót, ahol tették rá az edényekre a képeket az asszonyok. Egyszer azt mondta nekem a főnököm: Emma, magának olyan gyakorlata van, már tudja, melyik matricával hogyan lehet eltakarni egy hibát egy levestálon. Most fölmegegy a padlásra, és nekem legalább egy százhusz darabos étkezőt összehoz. Fölmentem a padlásra, de igen ám, tél volt, s a cserepek közt bejött a hó, tiszta fehér volt minden. Na mondom, most mit csináljak? Visszamenjek hozzá, kérjek egy kesztyűt? – hát megfagyok. Egy ócska papírt találtam ott a raktárban, azzal kotortam a havat. Két órán belül ott volt a fazék, a levestál, amit lehordattam lifttel. Kitüntetést kaptam ezért a munkámért, egy gyönyörű szép kandallót. Akkor még lakásom nem volt, úgyhogy ez el volt téve, és később, amikor az Alajos utcában lakást kaptam, odavitték.

A fénykép címe:	Apósom, az Osztrák-Magyar Monarchia őrnagya
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	n.a.
A fénykép készítésének éve:	1918 előtt
Kulcsfigura:	Tooth Miksa

A férjem, Vili Zomborban született. A régi K und K világban az uramnak az édesapja katonatiszt volt; őrnagyi ranggal ment nyugdíjba, Horthy alatt már nem szolgált. Egy zombori lányt vett feleségül, de nagyon hamar elváltak. Azt már nem is tudom, hogy ez az Emília magyar nő volt vagy horvát. Festőművésznő volt, de Vili apja szép szóval soha nem emlegette (az uramnak ez nagyon fájt), viszont a képeket, amit festett, az őrnagy úr elhozta; a szobáját díszítette a sok gyönyörű festmény – Vilinek ez volt az egyetlen emléke az édesanyjától.

Mikor elváltak, az öreg visszajött Magyarországra – Vili akkor kétéves volt –, és elvett egy nemes Daruvári Kacs Kovics lányt. Ő lett az uram nevelőanyukája, az édesanyját, aki a zombori temetőben van eltemetve Vili nem is ismerte, nem is látta, képe sincs

róla, semmi. Amikor '56-ban kiment Jugoszláviába, hogy meglátogassa az öreg nagynénjét, akkor már csak anyukája síremlékét láthatta.

A fénykép címe:	Apósom, a Monarchia nyugalmazott őrnagya
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	Bonyhád
A fénykép készítésének éve:	1930-as évek
Kulcsfigura:	Tooth Miksa

A férjem, Vili édesapja a régi K und K világban katonatiszt volt; őrnagyi ranggal ment nyugdíjba, Horthy alatt már nem szolgált. Az első felesége zombori lány volt, de tőle elvált, mikor Vilmos kétéves volt, és hazajött Magyarországra. Elvett egy nemes Daruvári Kacskovics lányt, s ez az Edit lett Vili nevelőanyukája.

Az őrnagy úrék Szaván laktak egy csodálatos villában a nagyszülőkkel együtt: az uram mint kisgyerek, az édesapja, Editke és a nagyszülők. Tooth Miksa Kálmán, az uram apai nagyapja postai főtanácsos volt. Az volt a szórakozásuk, hogy minden szerdán vonatra ültek, és bejöttek Pécsre egy kávéra a Korzó Kávéházba. A Korzó Kávéház előkelő hely volt kis bokszokkal; jött hozzájuk társaság, s akkor aztán ugye, beszélgettek. Vili mesélte, hogy a nagymama mindig föl nélkül kérte a pincértől a

kávét; nem tiszta mokka-kávé volt, hanem tejeskávé vagy tejszínes kávé. Egy kávéért bejöttek vonattal!

A Tooth család úgy járt vizitelni, hogy bejelentkezett egy névjeggyel. Ez szokás volt az ő fiatal életükben, hogy a névjegyet leadták, vagy a szobalány elvette – különben nem mehettek vizitbe. Egy csodálatos névjegykártyát kaptam tőlük, azt sokáig meghagytam emlékebe: elsárgult, gyönyörű papír volt préselt mintával.

Szaváról mentek át Bonyhádra, ott is volt nekik egy szép családi házuk. Ott végezte el Vili a gimnáziumot, mert Bonyhádon nagyon jó iskola volt. A nagymama Bonyhádon halt meg, ott van eltemetve, de a nagypapa már itt Pécsen, mert amikor Vili bevégezte az iskolát és katonaköteles lett, akkor beköltöztek Pécsre.

Az őrnagy úrnak óriási nyugdíja volt, úgyhogy Edit néni, az anyósom soha nem dolgozott, ő nagyságos asszony volt mindig. Cselédjük volt állandóan – nem az anyósom pucolta ám a rézmoszart meg azt a sok minden rezt, meg a tálakat a falon, ami a konyhában fityegett. A Légszeszgyár utcában volt egy két szoba komfortos lakásuk; bent volt a fürdő, vécé – a házat egy híres építésmester építtette. Anyósoméknak igazi kis jégszekrényük is volt, mert akkoriban nem voltak még ezek a hűtőgépek, úgy árulták a jeget darabokban.

A fénykép címe:	Férjem a vasúti főpénztárban
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	Pécs
A fénykép készítésének éve:	1955
Kulcsfigura:	Tooth Vilmos

Mivel az uram nagyapja postai főtanácsos volt, a szülők annyira akarták, hogy ő is a postára menjen szolgálni, hogy el is ment. Igen ám, de négy órakor kellett fölkelni, szortírozni a leveleket, és őneki ahhoz nem fűlött a foga – hát ő csak azért ment a postára, mert a nagyapja postás volt. Na most, erre azt mondja neki az apja, hogy te, próbálj a vasútra menni. És akkor az uram átment a vasútra – ugye, volt protekciója, és fölvtették –, a gyűjtőpénztárban volt ellenőr, s itt maradt, innen is ment nyugdíjba, innen is ment a háborúba.

'44-45, kezdődött a háború, az orosz, és akkor elvitték Vilit a frontra. '43-ban esküdtünk, másfél éve voltunk házасok, mikor bevonult. Gödöllőnél már megsebesült, egy aknaszilánk eltalálta a jobb kezét, jobb lábát. Onnan kivitték Németországba, megműtötték, és akkor azt mondták neki a német tisztek, hogy

tanuljon meg bal kézzel írni, mert ugye, a jobb keze tönkrement; meghagyták az orvosok, de már komoly munkát nem tudott végezni vele.

Szegény uram, mikor hazajött a fogságból, itta ám annak a levét, hogy egy őrnagynak a kölke – az egy pecsét volt rajta. Szegényt mindig piszkálták ezért-azért, mindig kifele állt a rúdja, úgyhogy megtúrt személy volt, és mikor jött egy úgynevezett B-lista rendelet, abba ő mindjárt beleesett. Nem mondták ki nyíltan, hogy a családja miatt, csak rámondták, hogy mivel nyomorék, nem tudja száz százalékig ellátni a munkát (a fő ok ez volt papíron), és B-listára tették.

Igen ám, de egy erős bástya mellette volt: egy demokrata asszony, egy munkásasszony – az abban az időben nagy szó volt. Mivel az én apám demokrata ember volt, én se voltam olyan nagyon úri kaszt barát, inkább kicsit munkáspárti voltam. A gyárban a főnök nagy kommunista volt, és a felesége ott dolgozott nálunk. Én nagyon sírtam, hogy szegény Vilit B-listára tették – hát, ahogy az asszonyok panaszkodnak. Azt mondja: ide figyelj, én megyek haza, próbálok az Imrével beszélgetni, hátha valamit tud csinálni. Másnap jön a kolléganő, azt mondja: Mondd meg az uradnak, ha belép a Pártba, akkor holnapután mehet dolgozni. Egy hétig gondolkozott: a Pártba ő? – hát kiröhögi a világ! Na, de hát megcsinálta, és visszakerült a vasúthoz.

A fénykép címe :	Balatoni nyaralás
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	Hévíz
A fénykép készítésének éve:	1962
Kulcsfigura:	Tooth Vilmosné

Ez egy üdülő Hévízen, itt voltunk a férjemmel üdülni. A proletárok valamikor nem ismerték a Balatont; én is '45 után láttam először, mikor a Zsolnai gyárból elvittek nyaralni – ugye, akkor jó munkáért kaptál egy hetet vagy két hetet, mert már volt rendes szakszervezet, és divatba jött az üdültetés.

Sokfelé jártunk szakszervezeti beutalóval; még Balatonföldváron is, ahol az apukám volt gyerekkorában, ahol a két nagynénje van eltemetve, aki őt fölnevelte. Amikor először Földvára kaptunk egy kéthetes beutalót, akkor megszólalt az apám: „Ha a nagynénéidet meg akarod keresni, akkor most elmész a balatonföldvári temetőbe, mert ott megtalálod”. De nem mentem el, mert akkor az ember annyira boldog volt, hogy a Balatonon van, hogy minden pillanatot a szórakozásnak meg a kollektívának szentelt. Más élet volt akkor, nem volt az a komoly elgondolás bennem, hogy elmegyek a jegyzőségre... mert csak oda kellett volna elmenni, csak fölütni a régi

könyveket, megtalálni, hogy ki volt, hol volt... Mikor megjöttem a Balatonról, kérdi az apám: mit intéztél? – hát persze semmit. Soha többet nem beszélt róluk.

Én annak örültem, ha például azt mondták, hogy Fonyódra van egy beutaló, s a jó munkáért a Toothné elmegy. Igen ám, de akkor ugye, össze kellett spórolni azt a pénzt, mert ha két hétre elmész üdülni, akkor csak kell egy kis pénz. De jól van, elmentünk – ez a szórakozásunk. Volt úgy is, hogy mondjuk el akartunk menni egy üdülőbe, de nem volt beutalónk. Akkor is ingyen mentünk, mert a kedvezményt megkapta az uram a vasútnál – hát ott dolgozott. Ha mondjuk elmentünk Fonyódra, akkor Vilmos leszólt a fonyódi állomásfőnököknek, hogy ott egy vendégszobát adjon – a szállás nem került semmibe, és mi zsíros kenyéren is megvoltunk.

A fénykép címe:	A Zsolnay gyár felvonulói május elsején
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	Pécs
A fénykép készítésének éve:	1950-es évek
Kulcsfigura:	Horváth Emma

Ez egy május elsejei felvonulás a gyárból – valamikor az ötvenes években készülhetett a kép – itt vagyok egy világos tavaszi kiskabátban középen. Ez a kislány itt elől a kis titkos keresztlányom. Az anyukájával együtt dolgoztam a gyárban, s úgy kereszteltük meg a gyereket titokban. Az apukája ávós volt, én meg az asszonyával összejátszottam, s elvittük a kislányt a Barátokhoz – így lettem a keresztanya. Nem tudom, hova keveredett aztán ez a keresztgyerekem, mert úgy eltűnt, hogy amióta eljöttem a gyárból '74-ben, soha nem láttam.

Én a gyárban nagy mozgalmi életet éltem, még kultúrigazgató is voltam; volt egy kultúr csoportom, tánccsoportom... Volt dalárda is, ott is nagyon sokáig énekeltem; az Antal, az egy nagyon híres pécsi karnagy volt, ő volt a karnagyunk a Zsolnay gyárban. Sok-sok színpadon, az országban sokfelé szerepeltünk a dalárdával, és ott is a prímet vittem.

Persze, részt vettem én mindenféle mozgalomban, még a Vöröskeresztben is: nem tudom, hány utcám volt, hordtam ki a tagsági bélyeget, mert az szép pénzt hozott a

Vöröskeresztnek. Minden hónapban jött hozzám a bizalmi, az hozott egy csomó bélyeget, akkor aztán vittem a vöröskeresztes tagoknak házhoz. Itt az Alajos utca 2-ben volt a Vöröskereszt. Sokat jártam a vöröskeresztes rendezvényekre, bálókra, családi estekre – ugye, '74-ben én elmentem nyugdíjba, de még azután is sokat dolgoztam nekik.

A fénykép címe:	Édesanyám a dédunokáival
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	Budapest
A fénykép készítésének éve:	1973
Kulcsfigura:	Horváth Sándorné sz. Rabb Anna

Ez itt az édesanyám Pesten, a húgom lakásában a két dédunokával. Nem tudom, ki fényképezte, talán a húgom. Anyukám itt már bőven túl van a nyolcvanon,

Kató, a húgom nagyon fiatalon ment férjhez, de nem született saját gyermeke. '42-ben vagy '43-ban a férjével örökbe fogadtak egy kislányt, akinek az anyukája meghalt a szülésben. Kató felnevelte a gyermeket, zeneiskolába járatta, mert olyan tehetséges volt. És még mindig a gyárban volt a húgom, amikor a lányt betette iskolába a Zeneakadémiára – a gyári fizetésből taníttatta fönt Pesten a Zeneakadémián.

Ez a nevelt kislány, az Ági magyarnóta énekes lett, de sokáig a Magyar Rádiónak az énekkarában is énekelt. Férjhez ment Pesten, csak közben – mikor már fönt laktak, s mikor már megvolt a két gyermekük – elment szerepelni Amerikába, és ott megismerkedett egy másik férfival. Elvált a férjétől, kiment tíz évre – s akkor a húgom nevelte ezt a két kis unokát, ezért költözött föl Pécsről Pestre – azóta is ott él. Mikor ezt a képet csinálták, őt látogatta meg a mama.

A fénykép címe:	Anikó
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A fénykép készítésének helye:	München
A fénykép készítésének éve:	2001.

A nevelt lányom 2001-ben küldte nekem ezt a képet Münchenből; akkor már egy éve ott volt, ott dolgozott egy bárban, de annyi pénze sem volt, hogy hazajöjjön – csak három év múlva láttam először.

Anikó '75-ben született, amikor hozzánk került, totyogó kislány volt, nem is volt még szobatiszta. Az öreganya hozta oda meg az anyja – nem kellett nekik.

'63-ban én kórházban voltam, és ott feküdt annak az öreganya is. Akkor én már mondtam neki, hogy csak mire megöregszek, ne kelljen bemenni a szociális otthonba – aztán ugye, meghallgatott az öregasszony. Én elmentem nyugdíjba '74-ben, és nem sokkal az után megjelent a kisöreg. Azt mondja: Figyelj ide, fölborult a leányomnak a házassága, és nem kell a fiú anyjának se a gyerek, ez a kislány. Én

már hat gyereket fölneveltem, három fiút, három lányt, én nem akarom az ő gyerekeit is, mert nekem nincs ahhoz erőm.

Megbeszéltem este az urammal, az anyámmal, a háziasszonyommal: Majd fölneveled itt az udvarban, Emmuskám – az mondja –, hozzád el.

Nagyon szorgalmas, aranyos kislány volt. Nagyon szeretett dolgozni, mindig lemosta a tűzhelyemet, meg lemosta a konyhakredencet, mindig takarított – igaz, hogy az öreganyja is. Annyira a sport felé hajlott, hogy még női csapatban is futballozott. Érettségi után testnevelés szakra jelentkezett, de nem felelt meg, mert egy rosszakarató ember volt a tanár. Akkor fogta, abbahagyott mindent és ment Németországba pultoslánynak egy bárba, s nappal meg valami egyetemet végez, gazdaságpolitikát tanul, mert azt mondja, ő nem akar cselédeskedni, ő mindig nagyon jó tanuló volt. Két éve láttam Budapesten karácsonykor. Én fölmentem Pestre, ő odáig lejött valami fapados repülővel, s ott találkoztunk.

Az 1939. IV. 1-5. törvények alapján illetékmentes! (772/1939. II. E. sz. rendelet 63. §.) Azonosítási szám: 1701.19.0150 Somogy vármegye, Barcs város.

Születési anyakönyvi kivonat.

Folyószám	A bejegyzés ideje (év, hó, nap)	A születés ideje (év, hó, nap)	A gyermek utóneve, neme, vallása	A szülők			A születés helye, ha a születés nem az anya lakásán történt	Aláírás előtti esetleges megjegyzések. Aláírasok.
				családi és utóneve, állása (foglalkozása), lakóhelye	vallása	életkora		
150	1919 aug. 30	1919 aug. 24	Emma Anna leány r.kat	Borbély Anna Somogyi Anna	r.kat	22 éves		Borbély Horváth László úr r.kat 1919. aug. 30-án Barcs városban született Emma Anna Borbély László úr és Borbély Anna r.kat anyakönyvi bejegyzésével.

Utólagos bejegyzések. — Kiigazítások.

18. gyermek az anyának a 10. gyermeként
Borbély Horváth László úr r.kat. kisméltán.
Gyermekét 1923. szept. 15-én Barcs városban
született Emma Anna Borbély László úr és
Borbély Anna r.kat. anyakönyvi bejegyzésével.
1923. aug. 14. Barcs város r.kat.

Bizonyítom, hogy ez a kivonat a Barcs anyakönyvi kerület születési anyakönyvével szövegi és tartalmi megegyezést.

Kelt Barcs 1943. február 15.

P. H. anyakönyvvezető.

11. r. sz. 11. kör. állami nyomda Budapest, 1941. — 2104. 15. sz. minta az A. U. 115. §-ához. 10 darab ára 12 Btér.

Dokumentum:	születési anyakönyv másolata
Interjúalany neve:	Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma
A dokumentum kiállításának helye:	Barcs
éve vagy évtizede:	1943

361/1943. szám.
Nrus.

Az 1939. évi t. c. végrehajtása céljára illetékmentes. (7720/1939. M. E. sz. rendelet 68. §.)

Keresztlevél.

Litterae baptismales.

Kivonat a Csokonyavisonta egyházmegyei Csokonyavisonta róm. kat. plébánia

Extractus Dioeceseos Eccl. Rom.-cath. in

Keresztelési anyakönyve II kötetének 143 lapjáról, az 1919. e matricula **Baptisatorum** tomi 53 paginae

azaz Csokonyavisonta évből, 53 folyószám alatt. anni millesimi sub num. curr.

A születés Nativitas	éve, hava és napja	1919. augusztus 24.	
A keresztelés Baptismatis	annus, mensis, dies	1919. augusztus 24.	
A keresztelt Baptizati(ae)	n e v e nomen neme (fi, nő) sexus	Anna - Emma	
	származási állapota (törvényes, törvénytelen) status originis	uő	
A szülői Parentum	vezeték- és keresztnév nomen et cognomen	Horváth László	Rab Anna
	vallása, polgári állása religio, conditio civilis	rom. kat.	rom. kat.
	születési helye locus originis		
	lakóhelye (utca, házzám) locus habitationis	Csokonyavisonta	
A keresztszülői Patrinorum	vezeték- és keresztnév nomen et cognomen	Stumpf László	Kerkela Klára
	vallása, polgári állása religio, conditio civilis	rom. kat.	rom. kat.
	lakóhelye (utca, házzám) locus habitationis		
A keresztelő Baptizantis	vezeték- és keresztnév nomen et cognomen	Egeri László adó. kispály	
Megjegyzések: <u>Legyenek a keresztszülői Horváth László</u> <u>Adnotaciones: rom. kat. Csokonyavisonta lakosok 1919. évi aug. 25. in</u> <u>polgári lakosok lakóhelye államilag törvényesültek. Tehát pol-</u> <u>gárilag törvényes</u>			
E kivonat az eredeti anyakönyvvel szöszerint megegyezik, saját kezem aláírásával és hivatalos pecséttemmel megerősítve bizonyítom. Praesentem Extractum supramemoratae Baptisatorum matriculae in omnibus rite conformem esse hisce in fidem subscriptus testificor.			
Kelt Datum	<u>Csokonyavisonta</u>	1919. <u>augusztus</u> hó <u>24</u> napján. anno die	<u>Stumpf László</u> <u>Rab Anna</u>

Dokumentum:

Interjúalany neve:

A dokumentum készítésének helye:

éve vagy évtizede:

keresztlevél

Tooth Vilmosné sz. Horváth Emma

Csokonyavisonta

1919.

Polyószám: 280 / 1943	A feleség neve a házasságkötés után: Toth Vilmos
Toth Vilmos Károly Antal (a férj családi és utónéve)	Károly Antalné, Horváth Emma Anna
Zombor városban	A férj szülei: Toth Miksa
1918. év aug. hó 11. n született,	neh. Haidenek Emilia
posta forg. díjnok foglalkozású,	A feleség szülei: Horváth Sándor
és pécsi lakos	Rabb Anna
Horváth Emma Anna (a feleség leánykori családi és utónéve)	Megjegyzések és utólagos bejegyzések:
Bács községben	
1912. év aug. hó 24. n született,	
házasságot kötött pécsi lakos	
1943. év júl. hó 12. napján,	Kiadottam a Pécs
Ezerkilencszáznegyvenhárom	anyakönyvi kerület házassági anyakönyvéből.
julius Sirenkello (a házasságkötés ideje betűvel)	Kelt Pécs 1943. évi aug. hó 30. n.
	anyakönyvvezető
	* A fentvezetett adatok jegyezhetők be: külföldi állampolgárság, a gyermekek családi neve, a házastárs halála, a házasság felbontása vagy érvénytelenítési nyilatkozása, a feleség névváltozása a házasság megszűnése folytán.

Dokumentum:	házassági anyakönyv
Interjúalany neve:	Toth Vilmosné sz. Horváth Emma
A dokumentum készítésének helye:	Pécs
éve vagy évtizede:	1943.

Az interjúalany és családja

Interjúalany

Teljes név: **Tooth Vilmosné, sz. Horváth Emma**
Születési hely és idő: Somogytarnóca, 1919
Hol élt még: Homokszentgyörgy (1920-25), Köblöspuszta (1925-26)
Lajosháza (1926-1939), Pécs (1939-)
Iskolai végzettség: 4 elemi + 2 ismétlő
Foglalkozás: raktáros (Zsolnay gyár, Pécs)
Nemzetiség: magyar
Vallás: r. kat.

Testvér 1.

Teljes név: **Horváth László**
Születési hely és idő: Homokszentgyörgy, 1923
Hol élt még? Köblöspuszta (1925-26), Lajosháza (1926-1939),
Pécs (1939-2005)
Halálozási hely és idő: Pécs, 2010
Iskolai végzettség: ipariskola
Foglalkozás: épületlakatos
Nemzetiség: magyar
Vallás: r. kat
Házastárs: n.a.
Gyermekei: két lány (egy fiú- és egy lányunoka)

Testvér 2.

Teljes név: **Horváth Katalin**
Születési hely és idő: Köblöspuszta, 1925
Hol élt még: Lajosháza (1926-1939), Pécs (1939-1965)
Budapest (1966-)
Halálozási hely és idő: -
Iskolai végzettség: 4 elemi + 2 ismétlő
Foglalkozás: bet. munkás (Zsolnay Gyár, Pécs)
Nemzetiség: magyar
Vallás: r. kat.
Házastárs: Ferenc, a pécsi lakáshivatalnál dolgozott
Gyermekei: Pécsi Kiss Ágnes (nevelt gyermek, unokák: egy fiú, egy

lány)

Házastárs

Teljes név:	Tooth Vilmos
Születési hely és idő:	Zombor, 1918
Hol élt még:	Szava (1920-26), Bonyhád (1926-34), Pécs (1934-2000)
Halálozási hely és idő:	Pécs, 2000
Iskolai végzettség:	érettségi, altiszt képző
Foglalkozás:	postai alkalmazott, MÁV alkalmazott
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	r. kat
Szülei:	Haidenek Emília (Zombor, festőművész, megh. 1956 előtt) Tooth Miksa (őrnagy, megh. Pécs 1950 után, apja Tooth Miksa Kálmán, postai főtanácsos, megh. 1936 után, második felesége: Daruvári Kacskovics Edit, megh. 1980)
Testvérei:	-

Gyermeke 1.

Teljes név:	Anikó (nevelt gyermek)
Születési hely és idő:	n.a., 1974-
Hol élt még:	Pécs (1975-2000), München (2000-)
Halálozási hely és idő:	-
Iskolai végzettség:	érettségi
Foglalkozás:	pultoslány
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	n.a.
Házastárs :	-
Gyermekei:	-

Apa

Teljes név: **Horváth Sándor**
Születési hely és idő: Balatonföldvár, 1870
Hol élt még: Somogytarnóca (1910-1919),
Homokszentgyörgy (1920-25),
Köblőspuszta (1925-26)
Lajosháza (1926-1939), Pécs (1939-1956)
Halálozási hely és idő: Pécs, 1956
Iskolai végzettség: érettségi, ipariskola
Foglalkozás: gépész
Nemzetiség: magyar
Vallás: r. kat.
Testvérei: -

Apai nagyapa

Teljes név: n.a.

Apai nagyanya

Teljes név: n.a.

Balatonföldváron élt, megh. 1880 előtt, két „földbirtokos” nőtestvére (egyiküket Emmának hívták) nevelte fel árván maradt fiát.

Anya

Teljes név: **Horváth Sándorné, sz. Rabb Anna**
Születési hely és idő: Homokszentgyörgy, 1897
Hol élt még: Somogytarnóca (1910-1919),
Homokszentgyörgy (1920-25),
Köblőspuszta (1925-26)
Lajosháza (1926-1939), Pécs (1939-1985)
Halálozási hely és idő: Pécs, 1985
Iskolai végzettség: n.a.
Foglalkozás: napszámos (1939-44), bet. munkás (Zsolnay Gyár, Pécs)

1947. után)

Nemzetiség: magyar
Vallás: r. kat
Testvérei: Rabb Ferenc (két lánya született,
Homokszentgyörgyön élt),
Rabb Júlia (férjével – aki molnár volt – Gyulajon élt, egy
lánya született az 1920-as években, Hajnal, aki
Dombóvárra ment férjhez, a Dombóvári Állami
Gazdaságban volt főkönyvelő)
Mária (féltestvér) Pécsen élt férjével, aki a Pécsi Sörgyár
igazgatójának parádés kocsisa volt, egy fia született, aki
1945 előtt meghalt.

Anyai nagyapa

Teljes név: n.a.
Halálozási hely és idő: Homokszentgyörgy, 1930 előtt
Foglalkozás: pincemester, MÁV-alkalmazott (pályaőr)

Anyai nagyanya

Teljes név: n.a.
Halálozási hely és idő: Homokszentgyörgy, 1930 előtt

Családfa

